ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

2008 [I] 2

Erzincan Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

NASLARDAKİ ŞÂHİTLİKLE İLGİLİ DÜZENLEMELERİN İSLÂM HUKUKUNA YANSIMALARI IŞIĞINDA KADINLARIN ŞÂHİTLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

AN EVALUATION OF REFLECTIONS OF ISLAMIC DOGMAS ON REGULATIONS BELONGING TO TESTIMONY OF WOMEN

Hadi SAĞLAM[*]

ÖZET

İslâm hukuk doktrininde, naslara dayanılarak had ve kısas gibi ceza davalarında kadınların şâhitliğinin kabul edilmemesi, mal ve hukuk davalarında ise, iki kadının şâhitliğinin bir erkeğinkine denk olarak kabul edilmesi, istisnai durumlarda ise, tek kadının şâhitliğinin kabul edilmesi; kadınların şâhitliğinin erkeklerinkine nazaran kuşku/şüphe içerdiği gibi gerekçeler ileri sürülerek temellendirilmeye çalışılmıştır. Ceza davalarında kadınların şâhitliğinin kabul edilmeyişi, bu davaların şüpheli delillerle ispat edilemeyecek olması ve sayıları ne kadar olursa olsun, kadınların şâhitliğinin şüpheden uzak kalamayacağı şeklindeki kabule ve ilk dönemden beri uygulamanın bu şekilde olduğu yönündeki rivayetlere dayandırılmıştır. Ancak İslâm kültür tarihinde oluşan bu geleneğin bir çok yönüyle yeniden değerlendirmeye tabi tutulduğu günümüzde, fıkıh mirasımızdaki bazı içtihatlar ve görüşlerin nassın nihai yorumu olup olmadığının tespitinin yapılarak tartışmaya açılması da doğaldır. İçerisinde yaşanılan çağın şartlarına ve problemlerine göre üretilmiş fıkhı çözüm ve içtihatların günümüzün şartlarına uygun biçimde güncelleştirilmesi açısından bu değerlendirmelerin gerekli olduğunda da şüphe yoktur. İlgili ayetleri ve rivayetleri gerek sosyolojik açıdan gerekse pratik anlamda yeniden yorumlamaya tabi tutan günümüz araştırmacıları, kadının şâhitliğiyle ilgili olarak, ilk dönem alimlerinin kabul ettiği düzenlemeden daha farklı bir düzenleme yapılabileceğini benimsemekte, İslâm hukukunda genel kabul görmüş olan bu düzenlemenin büyük ölçüde içtihâdî görüşler olduğunu savunmaktadırlar.

---

[*] Dr. Erzincan Üniversitesi İlahiyat MYO Öğretim Üyesi. hadisaglam1964@hotmail.com

Anahtar Kelimeler: Kadınların Şâhitliği, Ceza ve Hukuk Davalarında Şâhitlik, Borca Şâhitlik, Nikah ve Talaka Şâhitlik

ABSTRACT

Being anacceptable of women's testimonies at the suits of punishmens belonging to kısas (lextalion) and had are based on Islamic Dogmas in the Islamic jurisprudence. İt is accepted two women's testimony equal to one man at the suits belonging to properties and civil laws, and one woman's testimony is accepted in exceptional situations. It is strived to being explained those matters by cause of doubtfulness of women's testimonies comparing to men. In criminal law cases, unacceptability of women's witnessing isbased on the notion thattheir witnessing is not free from the doubt no matter how many women are involved in, and that it has been the general practice according to narrations since the early age. Today, scholars who re-interpret the relevant ayahs and narrations about women's witnessing in the light of sociology and literal meaning have an agreement on the new regulations which are different from those early scholars agreed on. They claim that the mentioned code of practice generally accepted in Islamic Law is a matter of interpretation to its full extent.

Key Words: Women's Testimonies, Penal Suits, Civil Laws, Testimony at Law of Obligation, Testimony about Divorce.

GİRİŞ

Şehâdet kelimesi Arapça'da, "*hazır olmak*" manasına gelen "*şehide*" fiilinin mastarıdır. Lûgatta "*kesin haber*" manasına gelmektedir. Istılâhî manada ise, yargı organları önünde şahâdet lafzını kullanarak, "*şâhitlik ederim, tanıklık ederim*" şeklinde, bir hakkın ispat edilmesi için doğru sözlülüğüyle tanınmış şahsın verdiği haber olarak tanımlanmaktadır.[1]

İslâm hukukunda şâhitlik önemli bir ispat yoludur. Şâhitliğin yapıldığı olguya göre bazen dört, genellikle iki, bazen da istisnai olarak bir şâhidin ifadesiyle, insan veya kamu (kula veya Allah'a ait) hakları ortaya çıkar. Bunun için Allah Rasûlü, şâhitlik yapacak kimsenin ancak güneş gibi gördü-

[1] Bkz.Tehanevi, **Keşşafu Istılahati'l-Fünûn**, Beşir Yayınevi, İstanbul 1984, II, s. 737-738.

ğü bir mevzuda şâhitlik yapabileceğini belirtmişlerdir. "Rasulullah'a (s.a.v.) şahâdetten soruldu ve O, söyle buyurdu: "*Güneşi gördüğün gibi, (kesin olarak bildiğine, müâşhede ettiğin şeylere) şehâdet et, yoksa bırak.*"[2] Demek ki şâhitlikte asıl olan şey, *adalet* ve *dürüstlük* ilkesinden hareketle, gerçeğin ve hakikatin ortaya çıkarılmasıdır. Bunun için Peygamberimiz (sav), "*bedevinin (yani göçebe ve câhil kişinin) şehirli hakkında şâhitlik yapmasının câiz olmadığını*" ifade etmişlerdir.[3] Câhil erkek bedevinin şâhitliğinin de câiz olmaması, şâhitlikte asıl olan ve hedeflenen ilkelerin ne olduğu konusunda kanaatimizce can alıcı noktayı oluşturmaktadır.

Şâhitlikte ispat yöntemi, kamu ve özel hukuk davalarında, hakların ve suçların tespitinde önemli yer tutar. Gerçeğin, hakkın ortaya çıkarılmasında âdil şâhitliğe ne denli ihtiyaç olduğu da açıktır. Keza hukuk düzenine katkı sağlamak için şâhitlik yapmak, bir hak olmanın ötesinde bir görev ve sorumluluktur. İslâm hukuk literatüründe bu kavram, farz olarak da ifade edilmek-

---

[2] Bkz. Kurtubi, Ebu Abdillah b. Ahmet, **el-Camâi'li Ahâkmi'l-Kur'ân,** Kahire 1994, III, s. 390. Bir gün Rasullah'ın huzurundan bir cenaze geçmişti. Orada bulunan Ashap da o vefat eden zatı övmüştü. Rasullah (s.a.v) "*Cennet ona vacip oldu*" buyurdular. Bir müddet sonra bir cenaze daha geçmiş, bu sefer Ashap onu yermişlerdi. Rasullah (sav), ona ise, "*cehennem vacip oldu*" buyurdular. Ashabı Kiram bunun sebebini sorunca Peygamberimiz (sav), "*Müminler Allah'ın yeryüzünde şâhitleridir.*" Buhârî, Muhammed b. İsmail, **el-Câmiu's-Sahîh,** Çağrı, İstanbul 1981, *Cenâiz* 86, *Sehâdet* 6; Hz. Peygamber (sav) bir defasında Ashabına "*Büyük günahların en büyüğünü size haber vereyim mi*? diye sormuştu. Onlarda buyurun ya Rasülullah dediler: Rasullah (sav) bu günahları saymaya başladı. "*Allah'a şirk koşmak, ana babaya karşı gelmek.....*! Bundan sonra Peygamber (sav) yaslandığı yerden kalkıp otururak; **"dikkat edeniz biri de yalan şâhitliktir"** buyurarak bu cümleyi heyecan içinde üç kere tekrar etmişlerdir. Buharî, *şehâdât*, 10, *edeb*, 6; Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, **el-Câmiu's-Sahîh,** Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, *iman,* 39.

[3] Ebû Davud, Süleyman b. Eşas es-Sicistânî, **es-Sünen,** Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, *Akdiye* 3; İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, **es-Sünen,** Çağrı, İstanbul 1981, *Ahkâm* 7932; Azîmâbâdî, Muhammed b. Eşref b. Emir es-Sıddıkî, **Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Davud,** Medine 1968, X, s. 10. Hayrettin Karaman buradaki hükmün gerekçesini sosyo-kültürel şartlara bağlayarak şöyle demektedir. Rivayet edilen bu hadise göre, göçebenin (bedevinin) şehirli hakkında şâhitlik etmesi câiz değildir. Yani aynı şartları taşıyan erkeğin de şâhitliği kabul edilmeyecektir, dolayısıyla konu, kadın–erkek eşitliği, üstünlüğü....gibi hususlarla alakalı olmayıp hakkın, adaletin yerini bulması amacına yönelik olduğunu ifade etmişlerdir. Bkz. Karaman, Hayrettin, *Kadının Şâhitliği, Örtünme ve Kamu Görevi"* adlı makale, **İslâmî Araştırmalar,** V, sy 4 Ekim 1991, s. 286.

tedir.[4] Bu bağlamda devletler ve toplumlar, kamu ve toplumsal düzeni sağlamak için vatandaşlık ve toplumsal sorumluluk bilincini geliştirilmeye gayret etmişlerdir. Birey ve toplumsal sorumluluk bilincinin temeli olan şâhitlikle ilgili ayette kadın erkek ayırımı yapılmadan, adaletin ve hakkın ortaya çıkarılmasının asıl olduğu, şâhitlikten kaçmanın doğru olmadığı, şâhitlik yaparken gerçeğe aykırı beyanda bulunulmaması gerektiği vurgulanmıştır.[5]

İslâm hukuk doktrininde, tanıklığın kabul edilmesi için kadın ve erkek arasında uygulamada cinsiyet ayrımı yapılmıştır. Bazı durumlarda (zina, had ve kısas davalarında) kadının şâhitliği kabul edilmezken; medeni hukuk davalarında (yani alışveriş, nikâh, talak, havale, vekâlet, vasiyet, tazminat ve hibe gibi davalarda) ise iki kadının şâhitliği bir erkeğin şâhitliğine denk tutulmuştur. Bazı istisnai durumlarda (bekâret, evlilik, doğum, rü'yet, hayız, süt emzirme ve kadınlara ait hastalık konularında) ise bir kadının şâhitliği ile de yetinilmiştir.

Tanıklık konusunda, kadın-erkek arasındaki bu farkın kaynağı cinsiyet mi, yoksa kadınların, akıl, irade ve dürüstlüğünden kaynaklanan bir durum mu söz konusudur? Acaba bu durumun, ekonomik, psikolojik, kültürel ve sosyolojik temelleri var mıdır? Kadın ve erkek için ayrı statüler belirlenmiş gibi görünen Kur'ân ayetleri, kadın konusunda özellikle "... ***iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şâhit tutun...***" Bakara süresi 282. (selem konusu için nazil olan) ayeti, şâhitlik konusunu düzenleyen, genel norm niteliğinde olup nihai hedefi mi gösteriyor, yoksa o günün şartlarında, o toplumun kabul edebileceği bir seviyeyi bir aşamayı, özel bir düzenlemeyi mı getiriyor? Zira kadının şâhitliği meselesi, İslâm kültür tarihinde uzun yıllar hep tartışıla gelmiştir. Günümüzde de halen geniş bir çevre tarafından tartışılmaktadır. Tartışılan bu şâhitlik meselesi İslâm'ın özünden kaynaklanan bir durum mudur? Yoksa *sosyal şartlar* neticesinde içtihatla ortaya konan bir hüküm müdür? Kıyas yoluyla yapılan içtihatlar, dinî değişmez

---

[4] Hadler ilgili konularda tanık, isterse olayı gizler isterse de açıklar. Ancak olayı gizlemek daha iyidir. "*Eğer sen onu elbisenle gizleseydin, senin için daha iyi olurdu.*" (Ebu Davut, *Ceza* 2), "*Her kim ki, bir Müslüman'ın kusurlarını gizlerse Allah'ta hem dünya da hem da Ahirette onun kusurlarını gizler.*" (Buhârî, *Mezalim* 3); Taf. bkz, Merginâni, Ali b. Ebu Bekr, **el-Hidaye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi**, Mekke trs, III. S. 117

[5] Nisa Süresi 4/135.

sabite norm kabul edilebilir mi? Tüm bu düşüncelerden hareketle şâhitlikte cinsiyet farkının olup olmadığı konusunda çalışma yapmaya karar verdik. Bu maksatla öncelikli olarak şâhitlikle ilgili genel ve özel naslar, bu nasların ilk dönem yorumlanış tarzı ve İslâm fıkıh ekollerinde bu naslar etrafında oluşan içtihâdî ve doktriner görüşleri tespit etmek, bu içtihâdî yorumların nasların asıl hedef ve maksadına uygunluğu, günümüz toplumsal şartlarında hala geçerliliğini koruyup korumadığının araştırılmasını amaçladık.

I. KUR'ÂN'DA ŞÂHİTLİK İLE İLGİLİ TEMEL NASLAR

Kur'ân'da şâhitlikle ilgili olarak ***genel norm*** niteliğindeki ayetlerde kadın ve erkek arasındaki cinsiyetten kaynaklanan bir ayırım yapılmamıştır. "*Ey **İnananlar!** Kendiniz, ana babanız ve yakınlarınız aleyhine de olsa, Allah için şâhit olarak **adaleti gözetin**. İster zengin, ister fakir olsun, Allah onlara daha yakındır."Adaletinizde heveslere uymayın. Eğer saptırırsanız veya şâhitlik etmekten kaçınırsanız; bilesiniz ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır."*[6] "***Ey iman edenler!** Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, **adalet ile şâhitlik** eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe itmesin. Adil olun. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."*[7] Görülüyor ki, "*Ey İnananlar*" diye bütün insanlara hitap edilmiştir. Şâhitlik edecek insanların sayısı da belirtilmemiştir. Bu ayetler ışığında şâhitlikte asıl ve önemli olan tek şey, gerçeğin ve doğrunun bilinmesi ve bildirilmesi olduğu anlaşılmaktadır.

Yine Kur'ân'da ***özel norm*** niteliğinde insan hakkına taalluk eden ceza davaları ile ilgili olarak, zina suçunun ispatı için gerekli olan şâhitliğe veya erkeğin eşine zina iftirasında bulunup kendisinden başka şâhidi bulunmadığı durumlarda tarafların yapmaları gereken yemine yer verilmiştir: "*Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şâhitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şâhitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına **dört defa yemin** ederek şâhitlik etmesi, beşinci defada da; eğer yalancılardan ise, Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını ifade etmesiyle yerine*

[6] Nisa Süresi 4/135.

[7] Maide Süresi 5/ 8.

gelir.[8] Bu ayete göre, eşine zina yaptığı iddiasında bulunmakla birlikte bu iddiasını dört şâhitle ispatlayamayan koca eşini zina ederken gördüğü hakkında söylediklerinin doğru olduğuna dair dört defa yemin etmekle zina iftirası suçlusu olmaktan kurtulacaktır. Bu durumda bayan eş ise, kendisinin bu suçu yapmadığına dair dört defa yemin etmekle bu iddiadan kurtulabilecektir. Gerek kocaya, gerekse hanımına dört şâhit yerine geçmesi şartıyla eşit sayıda dörder defa yemin ettirilmesi, kadın ile erkek arasında şâhitlik konusunda cinsiyetten kaynaklanan bir fark olmadığına işaret etmektedir. Erkek de kadın da dört şâhit yerine, dörder defa kendileri yemin karşılığında şâhitlik yapmaktadırlar. Ayetten görüldüğü üzere kadından daha fazla yemin istenmemiştir. Özel bir düzenleme olmasına rağmen kadın ve erkekten istenen yeminlerin sayısında fark olmadığı görülmektedir. Kadından kaynaklanan bir durum söz konusu olsaydı kadından daha fazla yemin talep edilebilirdi. Fakat böyle bir talep yapılmamıştır. Bu ayette cinsiyetten kaynaklanan böyle bir ayırımın yapılmaması şâhitlikte kadın erkek arasında bir ayırımın olmadığına işaret etmektedir.

Zina suçu, beyyine ile sabit olduğu gibi ikrar ile de sabit olur. Bu durumda bir erkek ile bir kadının zina ettiğine dört kişinin şâhit olmalarıyla veya zina edenin dört ayrı ortamda dört ayrı ikrarı ile de sabit olur. "*Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden* ***dört şâhit*** *getirin. Eğer onlar şâhitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın).*"[9] "*Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da* ***dört şâhit*** *getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şâhitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir.*"[10] "*Onlar (iftiracılar) bu iddialarına dair Onlar (iftiracılar) bu iddialarına dair* ***dört şâhit*** *getirselerdi ya! Madem ki şâhit getirmediler; işte onlar Allah yanında yalancıların ta kendileridir.*"[11] Görüldüğü gibi zina iftirasında bulunan kişilerin bu iddiasını ispat için dört şâhit getirmesi gerekir. Aksi takdirde zina iftirasına uğrayan kişinin *davacı olması kaydıyla* zina

---

[8] Nur Süresi 24 / 5-6; Konu hakkında taf. bkz. Heyet, **Kur'ân Yolu, Türkçe Meal ve Tefsir,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, IV, s. 54.

[9] Nisa Süresi 4 / 15.

[10] Nur Süresi 24 / 4; İfk hâdisesi (yani Hz. Aişe'ye yapılan zina iftirası) hususunda bu ayet inmiştir. Taf. bkz. Buhârî, *Şehadet* no 1151.

[11] Nur Süresi 24 /13.

iftirası cezasına çarptırılır. Bu ayetlerden anlaşıldığına göre, şâhitlerin erkek olması şartı getirilmemiştir. Zina suçunun ispatı için illa dört erkek şâhit aranması içtihadı bir yorumdur. Bu yoruma göre, bin kadın bir zina olayına şâhit olsa hiçbir şey ifade etmez. Bu aklın ve bilimin kabul edebileceği bir durum da değildir. Aynı şekilde zina suçunun ikrar ile ispatı konusunda da, dört ayrı ortamda, dört ayrı ikrar istenmesi yine erkek ve kadın arasında şâhitlik konusunda bir ayırımın yapılmadığına delalet etmektedir.

Şâhitlik konusunda farklı yorumların ortaya çıkmasına neden olan İslâm borçlar hukukundaki ayet şöyledir: "Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, aklı ermeyen, veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın. (Bu işleme şâhitliklerine güvendiğiniz **iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şâhit tutun**. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir. Şâhitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adalete daha uygun, şâhitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alış-veriş yaptığınız zaman da şâhit tutun. Yazana da, şahide de bir zarar verilmesin. Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah size öğretiyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir."[12] Kur'ân'ın borca şâhitlikle ilgili bu önerisi hemen her konuya (içki içme, hırsızlık, nikah vb) kıyas yoluyla taşınmıştır. Bu ayet, şâhitlik konusunda adeta genel norm olarak yerleşmiş bulunmaktadır. Bu hükme delil olarak gösterilmiş olan ayet Kur'ân'daki vadeli borçlar hakkındaki öğütler/tavsiyeler arasında geçmektedir. Bu ayete göre birbirinden vadeli olarak borç alacaklar, bir muhasebe/hakkın korunması işi olarak bu borcu mutlaka yazdırması gerekmektedir.

[12] Bakara 2/282.

Yine özel hukukun *miras hukuku* ile ilgili bölümünde yer alan vasiyet ile ilgili ayette de cinsiyet farkı gözetilmeksizin ***âdil iki şâhitten*** bahsedilmektedir: "*Ey iman edenler! Birinizin ölümü yaklaştığı zaman vasiyet sırasında aranızda* şâhitlik *(edecek olanlar) sizden* ***adaletli iki*** *kişidir. Yahut seferde olup da başınıza ölüm musibeti gelirse, sizin dışınızdan başka* ***iki âdil kişi şâhitlik eder****. Eğer şüphe ederseniz, onları namazdan sonra alıkorsunuz da Allah adına, "Akraba da olsa, şâhitliğimizi hiçbir karşılığa değişmeyiz. Allah için yaptığımız şâhitliği gizlemeyiz. Gizlediğimiz takdirde şüphesiz günahkârlardan oluruz*" diye yemin ederler.[13] "*Ey iman edenler*"! şeklindeki hitap, şâhitlikte özel hukuk davalarında genellikle iki şahidin yeterli olduğunu ve cinsiyet ayrımı olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Yine aynı doğrultuda boşanan kadınlar hakkında nazil olan ayette cinsiyet farkı gözetilmeksizin iki adil şâhitten bahsedilmektedir: "Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca onları güzelce tutun, yahut onlardan güzelce ayrılın. İçinizden **iki âdil kimseyi şâhit tutun**. Şâhitliği Allah için dosdoğru yapın. İşte bununla Allah'a ve ahiret gününe inanan kimselere öğüt verilmektedir. Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa Allah ona bir çıkış yolu açar.[14] Ayetlerde görüldüğü üzere genel norm niteliğinde kadın erkek arasında cinsiyetten kaynaklanan bir ayırımın olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ancak özel norm niteliğinde olan borçlar hukuku konusunda, ayetteki ifadeler hukuk felsefesi açısından daima tartışılmış hala da tartışılmaktadır. Özel normlar toplumların şartlarını ve durumlarını dikkate alan adından da anlaşıldığı gibi özel düzenlemelerdir. Bu bağlamda Kur'ân'ın bazı özel düzenlemelerin yanında genellikle genel norm niteliğinde evrensel sabitelerle gerçek bilginin öğretisini içerdiği, sünnetin ise, genellikle özel norm niteliğinde bireysel ve toplumsal pratikleri oluşturduğu söylenebilir.

Netice olarak Kur'ân'da buraya kadar sunulan ayetlerden anlaşılacağı gibi şâhitlikte kadın-erkek arasında cinsiyetten kaynaklanan bir ayırımın olmadığı, zina gibi insan haklarına taalluk eden iddiaların ispatında ister beyyine ister ikrar ile olsun, çok titiz davranılarak *dört şahidin* kabulü, bunun dışındaki gerek kamu gerekse özel hukuk alanında ayırım gözetilmeksizin genellikle *iki adil şahidin* varlığından söz edilmektedir. Şâhitlikle ilgili naslar

[13] Mâide Süresi 5/106.

[14] Talak Süresi 65/2.

incelendiği zaman, mutlak bilgiye dayalı (beş duyu) yoluyla elde edilen bilgiler hususunda Allah'u Tealâ'nın kadın-erkek ayırımı yapmadığını görüyoruz. Borçlar hukuku ile ilgili ayette ise, kadınların şâhitliği ile ilgili dikkat çeken en önemli hususun eğitim yoluyla kazanılan keyfiyete yönelik olgular olduğunu görüyoruz. Kanaatimizce mesele kemmiyet değil, keyfiyet meselesidir. Şâhitlikte kadınların sırf cinsiyetlerinden kaynaklanan eksi bir durumları olsaydı şarînin doğrudan bu noktaya işaret etmesi gerekmez miydi? Bu mesele, o günün şartları da göz önüne alındığında kadınların sosyal hayata entegrasyonuyla ilgili olsa gerektir. Hemen her mesele de olduğu gibi bu meselede de çağdaşlığın ölçüsü, aklı ve bilimi kullanmak ve birey olabilmektir. İnsanı, erkek-kadın olarak ayırım yapmak yerine, Allah'u Tealâ'nın Kur'ân'da *"en değerli ve muttaki olanınız hukuka en fazla riayet edeninizdir"*.[15] *"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu"*?[16] *"Onlar, şâhitliklerini dosdoğru yapan kimselerdir"*[17] ayetleri esas alınmalıdır. Bu ayetler referans alınırsa en adil şâhitliği, erkek ya da kadın değil en eğitimli birey olabilme bilincinde olan, Allah ve kul hakklarına en saygılı olan yapabilir kanaatindeyiz. Sonuçta iki kadının şehâdeti bir erkeğinkine denk tutulması eğitim ve bilgi düzeyiyle ilgili, geleneksel ve sosyolojik temelli bir olguyu içerdiği kanaatindeyiz.

II. HADİSLERDE ŞÂHİTLİK İLE İLGİLİ TEMEL ALINAN İLKELER

Peygamber (sav): *"Veli ve **iki adaletli şâhit** olmadıkça nikâh olmaz"*[18] buyurmuşlardır. Peygamber (sav), aile hukuku alanında evlenirken nikah şahidi olarak *adaletli iki şahidin* huzurunda kıyılması gerektiğini ifade ederek cinsiyet ayrımı yapmamıştır. Bu hadisten de anlaşılacağı üzere, özel konum arz eden zina davalarını ispat dışında genellikle kamu ve özel hukuk davalarında iki adaletli şahidin varlığı yerleşmiş bulunmaktadır.

---

[15] Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdâr olandır. Hucurat Süresi 49/13.

[16] Zümer Süresi 39/9.

[17] Meariç Süresi 70/33.

[18] Ebû Dâvud, Nikâh, 19; "Şâhitler bulunmadıkça nikâh olmaz." Buhârî, Şehâdât 8.

Eş'as b. Kays'dan şöyle bir hadis rivayet edilmiştir. Benimle bir kişi arasında bir kuyu hakkında anlaşmazlık vardı. Meseleyi Hz. Peygamber'e (sav) arz ettik. Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "*Ya sen **iki şâhit** getirirsin, yahut o yemin eder.*"[19] Burada da iki şahidin varlığı söz konusudur. Şâhitlerin erkek veya kadın olması gibi bir ayrıcalığa gidilmemiştir.

Yine İbn Abbâs'tan şöyle bir rivayet bulunmaktadır: Hilâl ibn Ümeyye, Hz. Peygamber (sav)'in huzurunda karısının Şerik ibn Sehmâ ile zina ettiği iddiasında bulunmuştu. Rasûlullah (sav): "*Ya delil getirirsin ya da zina iftirası cezasını sırtında bulursun (ya bu iddiana **dört şâhit** getirirsin, ya da sana zina iftirası cezasını uygularım.)*" buyurdular. Hilâl: "*Ey Allah'ın elçisi, bizden birisi karısının üzerinde yabancı bir erkek bulacak, sonra da onları o halde bırakıp delil (şâhit) aramıya mı gidecek*?!" dediyse de Hz. Peygamber (sav): "*Ya delil getirirsin, ya da zina iftirası cezasını sırtında bil.*" buyurdular. Hilâl: "*Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki ben doğru söylüyorum ve Allah, benim sırtımı zina iftirası cezasından kurtaracak bir şey mutlaka indirecektir.*"[20] Görüldüğü gibi zina ile ilgili iddiasını ispatlamak için Peygamberimiz (sav), dört şâhit getirmesini istemiştir. Doğrudan müdahaleye karşı çıkmış olup ya dört şâhit getirmesini ya da dört şâhit yerine geçecek karşılıklı lanetleşme (mülâne) yoluyla boşanma cihetine gidilmesini istemiştir.

Ancak ekseri kaynaklarında yer alan ve genellikle de İslâm hukuk bilginlerinin şâhitlik konusunda kadın-erkek arasındaki cinsiyet farkının dayandırıldığı hadis şudur: "Ey kadınlar topluluğu! Çokça istiğfar ediniz ve sadaka veriniz. Ben cehennemliklerin çoğunun sizlerden olduğunu gördüm." (Bu sözü duyan) kadınlardan birisi: "Ey Allah'ın Rasülü! bize ne olmuş ki cehennemliklerin çoğunu oluşturuyoruz?" dedi. Hz. Peygamber: "Siz çok lanet

---

[19] Müslim, *Adab* 138.

[20] Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 24/1-3; Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 24/3, hadis no: 3179; İbn Mâce, *Talâk*, 27, hadis no: 2067Lian ayeti bu olayın akabinde indiği söylenmektedir. Yine Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste, Sa'd b. Ubâde, Hz. Peygamber' (sav) şöyle dedi: "*Ey Allah'ın Resûlü! Şayet ben birini eşim ile birlikte bulmuş olsam, artık dört şâhit getirinceye kadar ben o adama dokunamayacak mıyım? Evet! Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ediyorum ki hayır, asla! Ben, bundan önce o adamı muhakkak kılıçla vururum, Seyyidiniz (efendiniz) ne diyor, kulak verin, dinleyin! Muhakkak ki o çok kıskançtır. Halbuki ben ondan daha kıskancım. Allah ise benden daha çok kıskançtır, gayurdur.* Konu ile ilgili taf. bkz. Buhârî,*Tefsîru'i-Kurân*, 24/1; Müslim, *Liân*, 10.

okur, eşinize nankörlük edersiniz. Aklı ve dini eksik olduğu halde, dahâ akıllı bir kimseye sizden çok baskın gelen birini görmedim." buyurdu. Kadın: "Ey Allah'ın Rasülü! (Kadının) dininin ve aklının eksikliği nedir?" dedi. Hz. Peygamber: "Dindeki eksiklik özel günlerinde kadının oruç tutmayıp namaz kılmamasıdır. Akıldaki eksiklik ise, **iki kadının şâhitliğinin bir erkeğin şâhitliğine denk olmasıdır**" buyurdu.[21] Görülüyor ki yukarıdaki hadis borçlanma ile ilgili (...iki erkek veya bir erkek ile iki kadın....) ayetini temel almıştır. Bu meselenin nasılı, nedeni, niçini araştırılırken işin aklî ve hukuki yönünün ele alınması gerekmez mi?. Peygamber (sav), hadisinin Kur'ân ayetleriyle bağdaşmayacağı düşünülemez. Günümüz terminolojisiyle ifade edecek olursak üst norm niteliğindeki Kur'ân bildirisine hadisin tearuz etmesi söz konusu değildir. Ayetlerin birey ve toplumsal şartları dikkate alarak ortaya koyduğu hükümleri Peygamberimiz (sav), günün şartlarına göre sistematize etmek gayesine matuf olduğu kanaatindeyiz. Dindeki eksiklik mahiyette değil, bireyin konumuna yönelik özel bir düzenleme olduğu gibi,[22] şâhitlik konusu da özel sosyal şartlara ve mevcut olguya yönelik bir düzenleme gibi görünmektedir.

Kadınların "*aklı ve dini noksandır*" ifadesinden gerçek anlamda akıl ve din noksanlığı kastedilmemiştir. Kadınların gerek fıtri gerek sosyal konumları gereği, mevcut durumun vurgulandığını düşünüyoruz. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi genellikle sosyal hayat içerisinde bulunmayan kadınların ticârî konularda bilgi ve becerilerinin olmaması doğaldır. Bu durumda kadının ilgi alanı dışındaki bilgisizliğinden kaynaklanabilecek zafiyet, kadın ve erkek için de aynıdır. Burada mevcut olguya işaret edilmektedir. Hadis bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Hadisin ortasından sadece kadının aklı ve dini noksandır şeklinde alınınca yanlış anlaşılmalara neden olabilmektedir. Bu parçacı yaklaşımın sonucu olarak kadınların akıl ve din noksanlığı gibi anlaşılması, en başta akli melekesini ispat etmiş olan Hz. Aişe anamıza ve tüm kadınlara saygısızlık olur. Konuya diğer bir açıdan bakıldığında da Hz. Aişe annemizden rivayet edilen hadislerin sıhhati de tartışma konusu olur ki,

---

[21] Buhârî, *Hayz* bab 6;Müslim, *Iman,* hadis no:132; Ebu Davud, *Sünnet,* Hadis No: 4679;Tirmizi, *Iman* bab 6; Ibn-ı mâce, *Fiten,* bab, 19; Dâremi, *Vudu'* bab 104; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 2/67 Burada yer alan metin Müslim'in rivayetidir.

[22] Buhârî, *Hayız* 6.

Allah'ın kulları arasında böyle bir ayrıcalık yaptığını iddia etmek İslâm dini ile bağdaşmayacağı açıktır.

Bazıları bu hadisin akla uygun olmaması, Kur'ân'ın açık hükümlerine ve tarihi gerçeklere ters düşmesi sebebiyle mevzu olduğunu da söylemektedirler.[23] Hz. Ayşe vâlidemiz gibi akli yeteneğini sergileyen kadınların varlıkları bu hadisten anlatılmak istenen mesajın alınmadığı fikrini güçlendirmektedir. Bu hadis, daha çok kadınların şâhitliği meselesinde borçlanma ayetiyle birlikte temel dayanak yapılmaktadır. Bu durum şartların ve olgunun bir sonucu olarak ele alınan geçici bir merhale gibi gözükmektedir.

Kadının hayız gibi özel hallerinde namaz ve oruç tutmamaya ruhsat verilmiş olması mahiyette kadının dininin noksan olduğunu ortaya koymaz. Bu durum bazı kadınlar için ciddi bir rahatsızlık ve huzursuzluk olduğundan kadınların özeline yönelik lehte bir uygulamadır. Kadınların dinde eksikliği mahiyete (öze) yönelik değil, bilakis kadınların özeline yönelik şekli bir uygulamadır. Aynı şekilde kadınların (analık, duygusallık ve zabt gibi) gerekçelerle akıl bakımından noksan olduklarını ileri sürmek, bilginlerin, hüküm kurmada illet ve hikmet arasındaki farktan hareket ettikleri sanılmaktadır. Kadınların şâhitliği konusunda hükmün illetini, "*unutkanlık veya kadın olma*" vasıf olarak alınırsa varılacak hüküm de ona göre değişecektir.[24] Hüküm kurmada illet olarak alınan en-tedille veya kadın olma gibi vasıflar tartışmaya açıktır.

Yine Peygamberimiz (sav), tek kadının şâhitliği konusunda maksada uygun doğru ve gerçeğin ortaya çıkarılması için bazı özel konularda ittifaka yakın bir birliktelik sağlanmıştır: "*Kadınların başkalarının muttali alamayacakları hususlarda tek başlarına şâhitlikleri caizdir.*"[25] Burada da iki adil Müslüman kadının şehâdeti geçerlidir. Ancak bazı istisnai durumlarda (bekâret,

---

[23] Akdemir, Salih,"*Tarih Boyunca ve Kur'ân'ı Kerim'de Kadın*", Adlı Makale, **İslâmî Araştırmalar**, V, sy.4, Ekim 1991, s. 266.

[24] Çeker Orhan, *Kadının Şâhitliği Üzerine*, adlı makale, **Marife Dergisi,** I (2000), s. 244-245.

[25] İbn Hazm, Ebi Muhammed Ali b. Ahmet, **el-Mualla bi'l Asar,** tahk. Süleyman el-Bendari, Beyrut trs, VIII, s. 478 vd; Erkeklerin ekseriyetle göremeyeceği, bilemeyeceği, bekâret, evlilik, doğum, hayız, süt emzirme ve kadınlara ait hastalıklar hakkında münferit olarak şehâdetleri, Mâliki, Şâfîi ve Hanbeli âlimlerine göre de makbuldür. Tar. Bkz. Zühayli, Vehbe, **el-Fıkhu'l-İslâm ve Edilletuhu,** Daru'l-Fikr, Dimeşk 1984, 6/572, Tercümesi Heyet, **İslâm Fakıh Ansiklopedisi**, Zaman Yayınları, İstanbul 1994, VIII, s. 316.

ru'yet, evlilik, doğum, hayız, süt emzirme ve kadınlara ait hastalık konularında) ise tek kadının şâhitliği ile de yetinilmiştir. Hz. Ömer boşanma konusunda yalnız başına kadınların şâhitliğini kabul etmiştir. Hz. Ali bir çocuğun öldürülmesinde şâhit olan kadınların şehâdetini muteber saymıştır.[26] İslâm Hukuku kitaplarında Ramazan hilali mutlak surette adil olan bir mükellefin görmesiyle sabit olur. Bu hususta erkek, kadın, hür ve köle eşit bulunmaktadır.[27] Görülüyor ki, ramazan hilalini görmek konusunda şâhitlikte kadın ile erkek arasında bir fark gözetilmemiştir.

III. KUR'ÂN VE HADİSLERDEKİ NASLARIN İLK DÖNEM YORUMLANIŞI VE BU ÇERÇEVEDE OLUŞAN DOKTRİNER GÖRÜŞLER

Burada sıralanan ve fazlaca tafsilata girilmeden yorumlanan ayet ve hadislerden ve o döneme hakim olan kültürden hareketle, hak ve ceza davalarında kadın şâhitler ile ilgili olarak İslâm hukuk ekollerinde oluşan hükümler ele alınacaktır. Şâhitlik konusunda mezhepler, sahip oldukları metodolojik prensipler ve yaşadıkları *sosyo-kültürel* çevrenin etkisiyle farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

İlk dönem İslâm hukuk bilginlerinin ekserisine göre, hukukî ilahiyeden olan hadler için (yani kamu davalarında) kadınların şehâdeti kabul edilmez. Bu bilginlere göre, zina, hırsızlık gibi had cezası gerektiren suçlarla kısas gerektiren cinayet suçlarının ispatında yalnızca erkeklerin şâhitlikleri geçerlidir. Bu alanlarda kadınların şâhitliği, gerek tek başlarına gerekse erkeklerle beraber olsunlar kabul edilmeyeceği görüşündedirler. Bu, dört mezhebin de dahil olduğu çoğunluk tarafından benimsenmiş olan bir görüştür.[28] Bazı bilginler ise, insan hakları konusunda bu genel anlayıştan ayrılarak kadınların şâhitliğinin erkeklerle birlikte olduğu takdirde bir erkekle ile iki kadının şâhitliğinin kabul edilebileceğine hükmetmişlerdir. Bir kısmı da bazı konu-

---

[26] İbn Hazm, **a.g.e,** IX, s. 397-398.

[27] İbn Hacer Askalani, Ahkam Hadisleri, **Buluğul Meram,** (Ter. Ahmet Davutoğlu), **Selamet Yolları**, Sönmez Neşriyat, İstanbul trs, II, s. 415.

[28] Merğınânî, **a.g.e**, III, ss. 116, 117; Mevsılî, Abdullah b. Mahmûd, **el-İhtiyar lita'lîli'l-Muhtâr,** İstanbul 1980, II, s. 140; İbn Rüşd, Ebu'l-velid Muhammed b. Ahmed el-Hafîd, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesıd,** Beyrut 1992, II, s. 601; Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzı'l-Minhâc**, Dâru'l-Fikr ts., IV, s. 441.

larda iki kadının şâhitliğini hatta yerine göre tek kadının şâhitliğinin kabul edilebileceğini söylerken bazıları da hudut ve kısas davaları dahil erkeklerle birlikte iki kadının şehâdeti geçerli olduğunu beyan etmişlerdir. Yani hemen her konuda bir erkek yerine iki kadın şâhit gerekir demişlerdir. Sonuçta şâhitlerin ya sırf erkek (dört veya iki)ya da erkeklerle birlikte iki kadının şâhitliği hususunda genel kanı oluşmuştur. İlk dönemde bile ihtilaf edilen bu konu hakkında İstisnai olarak bazı uygulamalara da yer verilmiştir.[29]

A. ASGARİ DÖRT KİŞİNİN ŞAHİTLİĞİNİN GEREKLİ OLDUĞU ALANLAR

1. Eşlerine Zina İsnat Edip Tek Şâhit Kendisi Olması Durumu

"Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şâhitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şâhitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına ***dört defa*** *yemin ederek şâhitlik etmesi, beşinci defada da; eğer yalancılardan ise, Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını ifade etmesiyle yerine gelir.*[30] *"Kocasının yalancılardan olduğuna dair Allah'ı dört defa şâhit getirmesi (Allah adına yemin etmesi), beşinci defada da eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi, kadından cezayı kaldırır."*[31] Bu uygulama nasla açık bir şekilde ortaya koyulduğu için izlenmesi lazım gelen yol ortadadır. İslâm fıkhında bu konu lian başlığı altında yer almaktadır.[32]

---

[29] Tüm mezheplerin görüşlerini bir arada bulmak taf bkz. Zühayli, **a.g.e,** Arapça VI, s. 572 vd, **Tercümesi** VIII, s. 315 vd.

[30] Nur Suresi 24/6-7.

[31] Nur Suresi 24/8-9.

[32] Lian; kocanın, eşine zina isnat etmesi yahut doğan çocuğun kendisinden olmadığını iddia edip nesebini inkâr etmesi sebebiyle gerekir. Karı koca hâkim karşısında usulüne uygun olarak dörder defa şehâdette bulunduktan sonra kendi üzerine Allah'ın lanet ve gazabını okumalarıdır. Lian sonunda hakim, tarafları ayırır. Şâhitlikte kadın ve erkek arasında bir ayırımın yapılmadığı görülmektedir.

Taf.bkz. Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân,* 24/3; Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'ân,* 24/3, hadis no: 3179; İbn Mâce, *Talâk,* 27, hadis no: 2067.

2. Eşine zina isnadında bulunan kocanın iddiasını ispat için dört şâhit getirmesi gerekir.

"*Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden* ***dört şâhit*** *getirin.*"[33] İlk dönem bilginleri bu ayetin yorumunu şu şekilde yapmışlardır: Sizden "*içinizden* ***dört şâhit*** *getirin*" şeklinde ifadeden, İslâm bilginlerinin bazısı dört erkek müslüman şâhit anlamışlardır.[34] Bu yorum neticesinde, zina suçunun şâhitlerle ispatında özel bir şart olarak; "*şâhitlerin erkek olması gerektiği*" şeklinde bir düzenleme yapmışlardır. Bu yorumculara göre, bayanların zina suçunda tanıklıkları erkeklerle birlikte olsalar da asla kabul edilmeyecektir. Söz konusu ayetin bu manaya delalet ettiğinin gerekçesini de şu şekilde açıklamışlardır. Şayet ayette ifade edilen dört anlamında olan "*el-erbaa*" zina iftirasında asgari olarak dört şahidin şâhitliğini gerektirir. Şüphesiz bunların birisi kadın olacak olsa, o takdirde ayette emredilen dört şâhit şartı yerine getirilmemiş olurdu. Çünkü kadınlardan ikisinin tanıklığı bir erkeğe denk olduğundan, üç erkek ile iki kadın olacak olsa, bu takdirde kişi sayısı beş olacağı için, ayetin hükmüne (dört ilkesine) muhalefet söz konusu alacağını ifade etmişlerdir.[35]

Görüldüğü üzere burada da borçlar konusunda ifade edilen ayete kıyasla böyle bir sonuca vardıkları anlaşılmaktadır. Zira bu ayet "*...iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ile iki kadını şâhit tutun...*" şâhitlikte esas alınmıştır. Şâhitlikte kadın işin içine girdiği zaman (lafzı bir yorumla) dört şâhit adedinde bir farklılaşma olmaktadır. Şâhitlikte bir erkek iki kadına denk olduğundan hareketle bu sonuca varılmıştır. Bu bakış açısından hareket ettiklerinden dolayı içtihatlarında iki kadının şâhitliğini, bir erkeğin şâhitliğine, mirastaki özel düzenlemelerde olduğu gibi, iki kadının aldığını bir erkeğin aldığına, iki kadının diyetini bir erkeğin diyetine denk görmüşlerdir. Diğer bir yoruma göre, Hz. Peygamber (sav) "*had cezalarını şüpheli durumlarda düşürün*" buyurmuşlardır.[36] Yine Peygamberimiz (sav), yukarıda ele alındığı gibi "*...Dindeki eksiklik özel günlerinde kadının oruç tutma-*

---

[33] Nisa Süresi 4/15.

[34] Bkz. Kurtubi, **a.g.e**, V, s. 88.

[35] Udeh, Abdulkadir, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, (çev. Ali Şafak), Rehber Yayınları, Ankara trs, IV, s. 77.

[36] Ebû Dâvud, Salât,14; Tirmizî, Hudûd, 2.

yıp namaz kılmamasıdır. Akıldaki eksiklik ise, iki kadının şâhitliğinin bir erkeğin şâhitliğine denk olmasıdır."[37] İlk dönem bilginlerin genellikle bu hadislerin yorumundan hareket etmiş oldukları anlaşılmaktadır. Keza kadınların yaradılıştan getirdikleri aşırı unutkanlık, çokça şaşırma, yanılma gibi bazı noksan özellikleri, onlardaki zabt eksikliğine işaret olup, bir kişinin zabtının eksikliği ise, onun tanıklığının şüphe içerdiğini ifade eder. Bu görüş sahipleri, şüpheli durumlarda düşürülmesi istenen ceza davalarının, şüpheli delil ile sabit olmayacağını ifade etmişlerdir.[38] Gerek Hz Peygamber (sav) gerekse Halifeler döneminde kadınların had suçlarında şâhitlik yapmamış olduklarını da delil olarak kullanılmışlardır.[39]

3. Herhangi bir şahsa zina isnadında bulunanın dört şâhit getirmesi gerekir.

Ayette, *"Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup sonra bunu ispat için **dört şâhit** getirmeyenlere seksener sopa vurun..."*[40] buyurulmaktadır. Hz. Peygamber (sav), "Ya **dört şâhit** getirirsin, ya da senin sırtına had cezası gerekir"[41] buyurmuştur. Zina iftirası ciddi bir iştir. Bunun ispatı için dört şâhit getirilmesi ve bunun ispatının zor şartlara bağlanması ayrı bir anlam taşımaktadır. Şayet bu iftirayı yapan ispat edemezse veya ispat şartlarında noksanlık sübut bulursa günün şartlarında seksen değneği hak etmiş olurdu. Zina fiilinde, kadınların şâhitliğinin kabul edilmeyişinin o günün şartlarındaki toplum için belki mâkul yorumları yapılabilir ve söz konusu suç için normal davaların dışında dört şâhitle ispat edilmesinin istenmiş oluşunun farklı bir maksadı da bulunabilir.[42] Ancak bu suç için ayette öngörülen dört şâhit şartını; kadınların mizaçları gereği olarak, erkeklerden akıl, fehm ve

---

[37] Buhârî, *Hayz* bab 6;Müslim, *Iman*, hadis no:132; Ebu Davud, *Sünnet*, Hadis no:4679;Tirmizi, *Iman* bab 6; Ibn-ı mâce, *Fiten*, bab, 19.

[38] Bayındır; Abdulaziz, **İslâm Muhakeme Hukuku,** İslâmî ilimler Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s.158.

[39] Bkz. Zeylâî, Abdullah b. Yusuf, **Nasbu'r-Raye li Ehadisi'l-Hidaye,** Hindistan 1938, IV, s. 79.

[40] Nur Süresi 24/4.

[41] ez-Zeylâî, **a.g.e,** III, 306.

[42] Zina suçunun ispatında iki değil de dört şâhit istenmesinin hikmeti bağlamında bir yorum için bkz. **Serahsî,** Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl, **el-Mebsût,** Çağrı, İstanbul 1982, XVI, s. 114.

zabt açısından eksik oluşu ve bu sebeple de onları noksan yaratılmış varlıklar olarak nitelendirip, bunların yapacağı şâhitliğin her zaman ve zeminde şüpheden kurtulmasının imkânsızlığı şeklindeki yorumlarla, kadınların zina suçunda ve diğer had suçlarında tanık olamayacaklarını ve bu suçlarda yalnızca erkeklerin tanıklığının dinlenecek olmasını iddia etmek sağlıklı görünmemektedir.

B. NASLARLA BİLDİRİLEN ASGARİ İKİ KİŞİNİN ŞÂHİTLİĞİNİN GEREKLİ OLDUĞU ALANLAR

Zinadan başka had ve kısas davaları ile diğer hukuk davalarında iki şahidin gerekliliği kural olarak benimsenmiştir. Ancak şâhitlerin sırf erkek veya erkekle birlikte kadın olması hususu tartışmalıdır. Zina iftirası iddiasında dört, hudut ve kısas davalarında ancak iki erkek şâhit gerekirken diğer mal ve medeni hukuk davalarında ise bir erkek ile iki kadın şâhitlik yapabilir anlayışı hakim bulunmaktadır.

1. Borçlanmada Şâhitlik

"Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın....(Bu işleme) şâhitliklerine güvendiğiniz **iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ile iki kadını şâhit tutun.** Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir. Şâhitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar.[43] Ayetin

[43] Bakara Süresi 2/282; Bu ayetin nüzul sebebine baktığımızda, bazı yönlerden aksaklıklar taşıyan selem akdi ile ilgili olarak indirildiğini görmekteyiz. Müfessirlerin beyanına göre, İbn Abbas, bu âyetin Medine'de uygulanmakta olan ancak bir takım mağduriyet ve ihtilaflara yol açabilecek selem akdi hakkında nazil olduğunu söylemiştir. (Bk. Râzî, Fahruddin Muhammed b.Ömer b. Hasan, **Tefsiru'l Kebir**, İstanbul 1841, IV, 117) Zira Hz. Peygamber, Medine'ye hicret ettiği zaman, Medineliler meyvelerde bir, iki hatta üç yıllığına selem (selef) akdi yapıyorlardı. *(Selem akdi*; Peşin parayı standart (mislî) bir malla vadeli olarak mübâdele etmektir. Bk. Kâsânî, **Bedâyu's-Sanâyî'**, 2. baskı, Beyrut 1394/1974.V, 201.) Hz. Peygamber, selemin esaslarını şöyle belirledi: "Bir şeyde selem yapacak olan kimse belirli ölçüde, belirli tartıda ve belirli zamana kadar yapsın". (Müslim, *Müsâkât*: 128; Buharî, *Selem*: 1,2,7; Ebû Dâvud, *Buyû'*: 55.) Böylece vadeli borçları tevsik ederek teminat altına almayı öngören âyetin anlamı, Hz. Peygamber'in bu sözleriyle daha da iyi açıklığa kavuşturulmuş oldu. (Kurtubî, **a.g.e,** III, 378) Çünkü Râzî (v.606/1210)'nin de ifade ettiği gibi, bu, anlaşmazlığı önlemede ihtiyatlı bir yol idi. (Râzî, **a.g.e,** IV, 117) Râzî'nin **Mefâtîhu'l-ğayb** adlı kitabında naklettiği bu hadisi muteber hadis kaynaklarında bulamadık. Bir başka hadiste ise Hz. Pey-

ilgili kısmında, "...ve içinizden iki erkek şâhit tutun; eğer iki erkek bulunmazsa kabul edebileceğiniz kimselerden bir erkek ile iki kadını şâhit tutun ki onlardan biri hata yaparsa ona hatırlatabilsin." buyurularak açıkça borcun teminat altına alınmasında şâhitliğin de bir yol olduğuna işaret edilmiştir.[44] Vadeli borçlarla ilgili, borç ve alım-satım işlemleri konusundaki bu ayetin, şâhitlikle ilgili hemen her konuda temel esas alındığı anlaşılmaktadır. Ayette öncelikle borç senedine iki erkeğin şâhitlik etmesi istenmektedir. İslâm alimlerinin çoğuna göre buradaki emir, zorunlu bağlayıcı değil bilakis tavsiye ve yol gösterme niteliğindedir. Klasik anlamda vucüb için değil, nedb ve irşat içindir.[45] Nitekim bu görüşü savunan sonraki bilginlerden İbnü'l-Kayyım (ö.751/1350) ayetteki emirlerin tavsiye ve öğüt anlamında olduğu hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Ayetteki talep; haklarımızı muhafaza etmek için şârî tarafından tavsiye edilen bir yöntem olup, bu ayette, mahkemede hakimleri bağlayıcı bir kural koymak amaçlanmamıştır. Hâkimin karar vermede kullanabileceği teknikler birden fazla olabilir."[46]

---

gamber şöyle buyurmuştur: "*İki gece ömrü olan bir Müslüman'ın vasiyet etmek istediği bir şeyi yazılı olarak baş ucunda bulundurması onun hakkıdır*". (Buhârî, *Vasâyâ:* 1; Müslim, Vasiyet: 1, 4; Ebû Dâvud, *Vasâyâ:* 1; Tirmizî, *Vasâyâ* 3.)

[44]Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, **el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl,** Dârul Ma'rife, Beyrut ts, I, s.325; Yazır Hamdi, **Hak Dini Kur'ân Dili,** İstanbul 1970, I, 979. Âyette hem kâtip hem de şâhit için öngörülen adalet'i İslâm hukukçuları, dürüst olma, iyi davranışların yanlış tutum ve davranışlardan fazla olması şeklinde açıklamışlardır. Bk. Mecelle, md. 1705.

[45]İslâm hukuk bilginleri, borç işlemlerinin yazıya geçirme ve şâhit tutmanın mendup mu (ki bu halde mükellef onu terk etmekle günahkar olmaz) yoksa vacip mi (ki bu takdirde mükellef onu terk etmekle günahkar olur) olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Cumhura göre, bu emirlerden her biri nedb ve irşar içindir. Vucuh için değildir. Çünkü bu ifade kişiye borç ilişkisi kurduğu kimseye itimat etme, bu itimada binaen borç senedi yazmama ve bu ilişki için kimseyi şâhit tutmama imkanını tanımaktadır. Zahiriler ise, borcun yazılması, borç ve satım için şâhit tutulması emirleri nedb ve irşada değil, vucüba delalet etmekte olduğunu söylemektedir. Taf. bkz. Şa'ban Zekiuddin, Tercüme: (İbrahim Kafi Dönmez) **İslâm Hukuk İlminin Esasları,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara trs s. 283 vd; Kurtubi, **a.g.e,** III, s. 386; Emir kipinin bir çok manalar ifade etmesi ve konumuzda irşad için olması hususunda bakınız: Dr. Abd'ul Kerim Zeydan, **Veciz fi Usül'il Fıgh,** Bağdat 1973; s. 282; İbn Arabi, Ebu Bekr, **Ahkamu'l-Kur'ân,** Darul Fıkr, Beyrut 1988, I,s. 248.

[46] Taf. Bkz.İbn Kayyım, **et-Turuku'l-Hükmiyye,** Matbaatü'l-Medeni, Kahire ts, s.172; aynı müellifin, **İ'lamü'l-Muvakkîn an Rabbi'l-âlemîn,** Dâru'l-Kütübü'lİlmiyye, Beyrut 1991, I, s. 72.

Müfessirler genellikle, buradaki şâhitliği müstakil bir ispat vasıtası değil de yazıyı pekiştiren bir yol kabul ederken, İslâm hukukçuları başlı başına bir ispat vasıtası saymışlardır.[47] Ayetin bu kısmında, yazılan borç senedine gerek borçlunun gerekse alacaklının güvendiği iki şahidin getirilmesi istenmiştir. Ayet bir borç işlemi ile ilgili olup,[48] ileride borçlu ile alacaklı arasında oluşabilecek anlaşmazlıklar sebebiyle tarafların mağdur olmamaları için, borcun hem yazdırılması hem de bu işlem esnasında görgü şahidi bulundurulması istenmektedir. Anlaşılacağı üzere, buradaki şâhitler yazılı vesikaya şâhit olarak imza atmıyorlar, aksine şifahi olarak gerçekleşen bir borç/vadeli bir alışveriş işlemine şâhitlik yapıyorlar. Bir başka deyişle, söz konusu ayetin şifahi şâhitliğe işaret ettiği söylenir.[49]

Ayette bir erkeğe karşılık iki kadının şâhitlik yapmasının öngörülmesi, öteden beri çeşitli tartışmalara sebep olmuştur. Konuyla ilgili tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. Kimi zaman konuya eşitlik açısından yaklaşılıp Kur'ân'ın kadın-erkek eşitliğini tanımadığı söylenirken, kimi zaman da insan hakları açısından meseleyi ele alıp İslâm'ın kadına yeteri kadar hak tanımadığı ileri sürülmüştür.[50] Borçlar konusundaki ayeti temel alan ilk dönem İslâm alimleri şâhitlikte bu sayıya bağlı kalmış ve prensip olarak, zina dışında hemen her konuda şâhitlikte yeterli sayının iki erkek ya da bir erkek ile iki kadın olduğunu söylemişlerdir. Aynı zamanda bu âyetin, öteden beri şâhitlik konusunu düzenleyici bir hüküm getirdiği kabul edilmiştir. Ancak özel bir konu ve olguya işaret eden bu ayetin genelleme yapılarak şâhitlik konusunu düzenlemek için nazil olmadığı bilinmektedir. Kadın erkek arasında sınırlı da olsa bir ayrıcalığı öngördüğü düşünebilecek bu Kur'ân ifadesinin, vahyin nâzil olduğu dönemdeki sosyal hayatın şartlarını dikkate alarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Görüldüğü gibi ayet bir muhasebe işi ile ilgilidir. Ayet burada da bir kadını tanık olarak konuşturuyor. Eğer birinci kadın işin içinden çıkamazsa ötekisi konuşacaktır. Yani her

---

[47] Cessas, Ebu Bekir Ahmet b. Ali, **Ahkamu'l-Kur'ân,** I, Kahire trs, I, 661. Ayrıca bk. Râzî, **a.g.e,** III, 120; Kurtubî, **a.g.e,** III, 383.

[48] Taf. bkz. el-Kâsânî, **a.g.e,** VI, 277 vd. Reşit Rıza, **el-Menâr,** Heyeti Mısriyye 1990, III, s. 120.

[49] Karaman, **a.g.m**, s. 287.

[50] Bu konuda Kur'ân'a yöneltilen bazı eleştiriler için bk. Arat, Neclâ, **Kadın Sorunu**, İstanbul 1986, s. 17; Arsel, İlhan, **Şeriat ve Kadın**, İstanbul 1987, s. 1 -19.

iki halde de konuşacak kadın birdir. Burada o günün kadınlarının genel özellikleri icabı ticaret ve borçlar konusunda pratiklerinin olmayışı ile yakından ilgili olsa gerektir. Eğer unutma kadınlarla ilgili genel bir durum olsaydı, bu öncelikle din bilimlerinde çok önemli bir alan olan hadis rivayetlerinde, yani Peygamber (sav) sözlerinin tespit edilmesi olayında dikkate alınırdı. Bu alanda kadınların şâhitliğinden hiç şüphe edilmemiştir. Hesap tutmakla ilgili ayette geçen bu durum zamanla tefsirci ve fıkıhçılar tarafından şâhitlikle ilgili hemen her konuya kıyas yoluyla taşınmıştır. Bu özel düzenlemelerin, düzenlemeyi gerekli kılan özel şartlar ortadan kalktığında toplumların şartlarına ve maslahata uygun olarak yeniden düzenlenebilir. Bu düzenlemeler genel norm niteliğinde olan düzenlemeler olmadığından hemen her toplumun koşullarına uyarlanabilecek özel norm niteliğinde olan düzenlemelerdir. Günümüzdeki kanun mesabesinde olan bu düzenlemeler zamanla halkın ihtiyaçlarını karşılayamayacak duruma geldiğinde yeni kanuni düzenlemelere ihtiyaç hissedilmektedir. Şâhitlik meselesinde olduğu gibi. Ekseri tartışmaya konu olan alanlar bu özel norm niteliğindeki ayetler olduğu kanaatindeyiz.

Görüldüğü üzere, günün şartlarında mali konularda şâhit, ya iki erkek ya da bir erkek ile iki kadın olması istenmiştir. Daha azı iddianın ispatı için yeterli görülmemiştir. Tek erkeğin yeterli olmaması, onun akıl ve dürüstlük bakımlarından eksik olduğu gerekçesine değil, hakkın ve alacağın zayi olmaması için daha ihtiyatlı ve tedbirli olma hikmetine bağlıdır. Bir kadın yerine iki kadının şart koşulması da tek kadının akıl ve dürüstlüğünün yeterliliği konusundaki şüpheden veya hükümden değil, onların özel durumları, konumları, psikolojileri ve ev dışındaki hayatla ilgileri bakımından unutma ve şaşırma ihtimallerinin daha fazla olmasından yani hakkın zayi olmamasına yönelik bir tedbirden kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan kadına karşı sınıfsal bir ayrıcalık olmadığının ifadesi olarak *erkek bulunmadığı takdirde* denilmemiş, erkek bulunsa bile kadınların tanıklığı kabul edilmiştir. Ayetin ifadesine dikkat edildiğinde anlaşılacağı üzere iki kadının şâhitliğinde tanıklık eden yine bir kadındır; şâhitlik için gerekli sayıyı doldurma bakımından bir kadın bir erkek gibidir. Diğer kadının işi, hemcinsinin unutması veya yanılması halinde ona hatırlatmaktan, hatırlamasına yardımcı olmaktan ibarettir.[51]

[51] Heyet, **Kur'ân Yolu**, I, s. 448.

Bu ayetten anlaşılan odur ki, bu tür davalarda ispat için iki şâhit yeterli görülmektedir. Ancak işin tabiatı gereği kadınların bu hususta o günün sosyal ortamında yetersiz kalması söz konusu olabileceği için biri unutursa diğeri hatırlatacağı ek bir desteğe ihtiyaç hissedilmiştir. Bu nasla bile (kadının unutmaması halinde) bir kadın şâhitliğinin kifayet ettiğine işaret edilmiştir. Unutmadıysa hatırlatmasına zaten gerek olmayacaktır. Bir kadının şâhitliği yeterli olacaktır. Demek ki, özel konumları gereği alınması lazım gelen bir tedbiri âdeta şâhitlik konusunu düzenleyen nass gibi algılanması genel kural konumunda değerlendirilmesi çağın gerçekleri açısından da doğru değildir. Her halükarda bu tür davalarda kadın-erkek gibi cinsiyet ayırımı olmaksızın iki âdil şahidin gerekli olduğuna, talak ve vasiyet konusundaki ayetler de işaret etmektedir.

2. Nikaha Şâhitlik

Kur'ân; "*Sizden bekar olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin...*"[52] buyurmaktadır. Kur'ân evlenme veya boşanmayı sosyal bir olgu olarak ele alıyor, gizli evlilik ve boşanmalara onay vermiyor. Ayetteki "*evlendirin*" ifadesinden bunu anlıyoruz. Toplumu sorumlu tutuyor, ayrıca burada iki şâhit getirmeye de gerek duyulmuyor. Nikah sözleşmesinde ilan şartının aranması zımnen şâhitlerin varlığının ispatı sayıyor. Zira Hz. Peygamber (sav) "*nikahı deflerle ilan ediniz*"[53] buyurmaktadır. Nikah'ta ziyafet verme geleneği de buradan gelmiştir. Nikah sözleşmesiyle toplumun temeli aile gibi önemli bir müessese kurulmaktadır. Böylesine bir kurumun kapalı kapılar arkasında nikah akdi yapılarak kurulması doğru değildir. Bunun içindir ki, nikah sözleşmesinde tarafların verdikleri karara şâhitlerin tanıklık etmesi konusunda açık bir nass bulamıyoruz. Bu bağlamda nikah akdi esnasında toplumu temsilen kadın veya erkek arasından iki şâhit bulundurulması genellikle kabul görmüştür.

Görüldüğü gibi Kur'ân'ı Kerim'de evlenirken şâhit bulundurulacağına dair bir nass bulunmamaktadır. Yukarıdaki ayet evlilikte üst norm niteliğindedir. Nikahta şâhitlik meselesi, daha çok hadis ve fâkihlerin içtihadıyla ortaya konulmuştur. Fâkihler, alışveriş konusundaki ayete kıyasla nikahı da bir akit

---

[52] Nur Süresi 24/32.

[53] Tirmizi Nikah 6.

olarak kabul etmiş, nikah sözleşmesinde de iki şâhit gerekli olduğuna kıyas yoluyla hükmetmişlerdir. Nitekim hadiste Peygamber (sav); "*Veli ve **iki adaletli şâhit** olmadıkça nikah olmaz*"[54] buyurmuşlardır. Hadiste nikah esnasında velinin ve en az iki şahidin bulunması emredilmekteyse de, şâhitlerin cinsiyeti ile ilgili olarak herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. *İslâm fıkıh ekollerinden Hanefiler göre,* nikah'a şâhitlikte iki erkek veya bir erkek ile iki kadın olması gerekir. Tek şâhitle nikâh geçerli olmaz. *İmam Şâfiî'ye* göre borçlanma ayeti nikâh akdini kapsamaz. Kısasta ve diğer şer'î cezalarda olduğu gibi, nikâhta her iki şahidin erkek olması şarttır. Hanbelî ve Mâlikîler de aynı görüştedir.[55]

Sonuçta, nikah sözleşmesinde şâhitlerin, her ikisinin kadın veya biri kadın diğeri erkek olmasıyla her ikisinin erkek olması arasında bir farkın olamayacağı kanaatindeyiz. Ayrıca biri *unutursa diğeri hatırlatsın* ayetinin şifahi deliller için geçerli olduğu ifade edilmiştir. Nikahın kağıt üzerinde tevsik edildiği günümüzde şâhitlerden biri erkek diğerinin de kadın olması durumunda kadınlardan iki kişi olmasını talep etmek pozitif ayrımcılığın kendisi olur. Yapılan araştırmalarda bilginlerin ekserisinin bu hadisteki iki şahidin varlığını da borçlanma ayetine kıyas yaptıkları anlaşılmaktadır. Adeta bu ayet, kadınların şâhitlik konusunu düzenleyen, genel bir norm gibi algılandığı kanaatine varılmıştır.

3. Talaka Şâhitlik

"İddet müddetlerini doldurduklarında onları ya güzelce tutun veya onlardan uygun bir şekilde ayrılın. İçinizden adalet sahibi **iki âdil kişiyi şâhit tutun**, şâhitliği Allah için yapın..."[56] İslâm bilginleri bu ayette yer alan şâhit tutma talebinin gerek niteliği (farz veya tavsiye olduğu) gerekse zamanı (boşanma esnasında veya dönüş esnasında) konusunda farklı fikirler ileri sürmüşlerdir. Nikah bahsindeki mezhep imamların şâhitlik anlayışı burada da aynen

---

[54] Ebû Davud, *Nikah* 19; ayrıca nikahta şâhit bulundurmanın gereğiyle ilgili diğer merfû, mevkuf ve maktû rivayetler için bkz. Şevkânî, Muhammed b. Ali, **Neylü'l Evtâr Şerhu Munteka'l Ahbâr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 994, VI, ss. 238-240; San'ânî, Muhammed b. İsmâil, **Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûğı'l-Merâm,** Dâru'l-Ceyl, Beyrut ts, III, s. 987.

[55] Bkz. es-Serahsî **a.g.e**, V, 32, 33; ez-Zühaylî, **a.g.e**, VII, 74, 75.

[56] Talak Süresi 65/2.

geçerlidir. Zira ayette belirtilen iki şahidin cinsiyetleri hakkında değişik görüşler oluşmuştur.

Kurtubî bu ayeti şöyle yorumlar; söz konusu ortamda bulundurulması istenen şâhitler erkek olmalıdır. Zira Kur'ân'da şâhitlere hitap edilirken kullanılan ism-işaret (zevey); tesniye ve müzekkerler için kullanılan ismi işarettir.[57] Ancak, Arap dilinde kural gereği, erkek ve bayanlara yapılan hitaplarda genelde fiillerin ve zamirlerin eril/müzekker şeklinde çekildiği bilinmekte ve buna tağlip kuralı denmekte ve bu durum bütün müfessirlerce de kabul edilmektedir.[58] Arap dilinde çoğunluk esas alınarak erkekler için kullanılan zamir, emir ve nehiy kipleri kadınları da kapsamına almaktadır. Bu açıdan Kur'ân'ın bir çok yerinde erkeklere yönelik hitabın içerisinde kadınların da girdiği bir gerçektir. Bu nedenle olmalı ki, örneğin bir kısım alimler, söz konusu ayetteki bu ifadeye rağmen, boşanma veya boşanmadan rücû halinde kadınların tanık olabileceklerini benimsemişlerdir.[59] Sonuçta, ayetten de görüldüğü üzere boşanma konusunda cinsiyet farkı gözetilmeksizin genellikle iki kişi şâhit olması kabul edilmiştir.

4. Vasiyete Şâhitlik

"Ey iman edenler! ölüm size yaklaştığında ve vasiyette bulunmak üzereyken yapacaklarınız için şâhitler bulundurun. Kendi aranızdan **iki âdil kişi**...[60] Ayette yer alan iki sayısından ve onun sıfatı olan "zevâ adlin"in müzekkerler için kullanılıyor olmasından hareketle, yani ayete grematik yorumla bakıldığında bu şâhitlerin erkek oldukları anlaşılmaktaysa da,[61] biraz önce Arap dilinin kullanım özelliği ile ilgili olarak hatırlatılan "tağlip" kuralı dikkate alındığında, bu tür kelime irdelemesiyle sonuca varılamayacağı, söz konusu ortamda bulundurulması istenen şâhitlerin cinsiyetlerinin erkek olması gerektiğini söyleyebilmek için, bir başka deyişle, kadınların vasiyet işleminde tanık olamayacaklarını belirten başka delillere ihtiyaç olduğu açıktır. Bu durumu açıklığa kavuşturacak başka bir ayet veya hadis bulunmadığına göre, vasiyetle ilgili olarak kadınların tanıklığının kabul edilmeyeceği nassa dayalı

---

[57] Kurtubî, **a.g.e,** XVIII, s. 154.

[58] Akdemir, "**a.g.m**, s.267.

[59] Merğınânî, **a.g.e,** III, s.117.

[60] Mâide Süresi 5/106.

[61] Kurtubî, **a.g.e,** VI, s. 327.

bir hüküm olmayacaktır. Bu nedenle, vasiyette kadınların tanıklığı konusu, İslâm alimleri nikah bahsinde ifade edildiği üzere mâlî olup olmama durumuna göre, borçlanma ayeti veya talak ayetine kıyasla kadınların şâhitlik yapıp yapamayacaklarını delillendirmeye çalışmışlardır. Bu ayette de iki adil kişinin şâhitliği istenmekte olup cinsiyetten kaynaklanan bir ayırımın yapılmamıştır.

C. İSTİSNAİ KONULARDA İKİ VEYA TEK KİŞİNİN ŞÂHİTLİĞİ

"*Kadınlardan başkalarının muttali olamayacakları hususlarda ise* ***tek*** *başlarına şâhitlikleri caizdir.*"[62] İstisnai durumlarda, yalnız bir erkeğin şâhitliği kabul edilebileceği gibi bir kadın veya iki kadının şâhitliği de kabul edilir. Bu tür davalar yalnızca erkeklerin veya yalnızca kadınların muttali olabileceği, doğum, çocuğun diri ya da ölü doğması veya erkeklerin bakamayacakları bir organla ilgili davaları oluşturmaktadır.[63]

Hz. Peygamber'in (sav) bazı hususlarda bir erkek ve bir kadının şâhitliğiyle hükmettiği bilinmektedir. Örneğin; İbn Ömer'den nakledildiğine göre; Hz. Peygamber'e (sav) süt emme meselesinde kimlerin şâhitlik yapabileceği sorulduğunda O, "*adam ya da kadın*" buyurdu. Konuyla ilgili bir başka rivayette ise; "*bir adam bir de kadın*" ifadesi bulunmaktadır.[64] Çok nadiren de olsa, Hz. Peygamber'in genel kuralın dışına çıkarak, tek şahidin şehâdeti/itirafı ile hüküm verdiği bilinmektedir.[65] Anlaşıldığına göre işin mahiyeti icabı genel kuraldan istisna edilerek yerine göre kadınların veya tek kadının şâhitliği bile kabul edilmiştir.

---

[62] İbn Hazm, **a.g.e,** VIII, s. 478 vd. Tar hkz. Zühayli, ***a.g.e.*** VI, s. 572; Bu mevzudaki hadisler için bkz. Heysemî, ***Mecmeu'z-Zevaid***, IV, s. 201; Zeylaî, **a.g.e,** IV, s. 80-81; Nasbu'r-Râye, IV/80.

[63] Mevsılî, **a.g.e,** II,140; İbn Hazm, **a.g.e,** VIII, 478. **a.g.e,** XII, ss. 16vd.; İbnü'l Kayyım, **et-Turuku'l-Hükmiyye**, s. 137; Bkz. Zeylaî, **a.g.e,** IV, ss. 80, 81; İbnü'l-Hümâm, Kemalüddin Muhammed, **Fethu'l-Kadir**, I-VI, Bulak Mısır 1988, VI, s. 454; Bkz. San'ânî, **a.g.e,** IV, s. 1482, 1483.

[64] İlgili rivayetler için bkz. Rûdanî, Muhammed b.Muhamed b. Süleyman, **Cem'u'l-Fevâid min Câmii'l-Usûl ve Mecmeu'z-Zevâid,** çev. Naim Erdoğan, İstanbul ts., II, had. No. 4954, 4955.

[65] İlgili rivayetler için bkz. Rûdanî, **a.g.e,** II, had no. 4933, 4934, 4935; Buhârî, *Şehâdât* 14; söz konusu rivayet ve alimlerce değerlendirmeleri için bkz. San'ânî, **a.g.e,** III, s. 1159.

IV. ŞÂHİTLİKTE KLASİK İSLÂM HUKUK BİLGİNLERİNİN GÖRÜŞLERİ

1. Mali Konularda

Klasik İslâm hukuk bilginlerinin ekserisi, genellikle borçlar hukuku alanındaki ayetin şâhitlik konusunu düzenlediğini kabul etmişlerdir. Bu ayetin, vadeli borçlanmalarda, tarafların ileride bir hak kaybına uğramamaları için nasıl davranmaları gerektiği hususunda uyarıcı bir emir (yol gösterici mahiyette tavsiye nitelikli) içerdiği anlaşılmıştır. Her ne kadar ayet vadeli borçlanmalar ile ilgili ise de, fâkihler onu tüm mali ve medeni konulardaki şâhitliklere de teşmil etmişlerdir. Klasik anlayışta, ayetin lafzı anlamı esas alındığından, konusu mal olan tüm davalarda, iki erkek veya bir erkek ile iki kadının şâhitliğinin kesin delil olduğu hususunda görüş birliği ortaya çıkmıştır.[66]

Muâmelât (ticârî-malî) konularında da erkekler kadınlara göre tarih boyunca daha tecrübeli olduğundan muâmelelerin sıhhati açısından öncelik erkeklere tanınmıştır. Böylece klasik dönem İslâm alimleri, bir erkeğe karşılık iki kadının şâhitlik etmesini öngören âyetteki hükmün gerekçesini (illetini), kadının o günkü sosyal konumu olarak değil de *duygusallığı ve unutkanlığı* olarak belirlemişlerdir.[67]

2. Ceza Davalarında

İslâm ceza hukukunda zina suçunun ispatı için gereken şâhitlik sayısı diğer suçlardan farklı olarak bizzat Kur'ân-ı Kerim tarafından belirlenerek, mümin kadınlara zina isnadında bulunanların en az dört şehit getirmeleri istenmiştir.[68] Bu konuda ayetlerin lafzı yapısı esas alınmış, zina suçunun ancak dört erkeğin şâhitliğiyle sübut bulabileceği hususunda büyük oranda görüş birliği hasıl olmuştur.[69] Bu görüşe temel teşkil eden gerekçe ise, her iki ayette de "*erbaatun*" dört lafzı ile "*minkum*" sizden ifadesindeki "*küm*" zamiri Arap-

---

[66] Taf. Bkz. İbn Rüşt, **a.g.e,** II, s.367; Kâsânî, **a.g.e,** IV, s. 46.

[67] Râzî, **a.g.e,** IV, 123; İbn Arabî, **a.g.e,** I, 255; Şevkânî, **a.g.e,** 1302; Yazır, **a.g.e,** I, 982-983.

[68] Nisa süresi 4/15, Nur Süresi 24/13.

[69] Serahsi, **a.g.e,** XVI, s. 114; Merginâni, **a.g.e,** III, s.1117.

ça'da sadece müzekkerler için kullanılan lafızlardır. Bu da zina davasında sadece erkeklerin şâhitliğinin kabul edilebileceğini, kadınların şâhitliğinin kabul edilmeyeceğini göstermekte olduğunu söylemektedirler.[70] Burada ayrıca, "*erbaatun*" lafzının özel (hass) lafız olmasından dolayı özel bir miktarı ifade ettiği, bu açıdan, belirtilen sayıya riayetin zorunluluğuna dikkat çekmişlerdir. Çünkü kadınların şâhitliğinin kabul edilmesi demek, şâhitlikteki dört sayısını aşmak olacaktır.[71] Ancak klasik İslâm hukuk bilginlerinde bazıları, mali davalara kıyasla, zina suçunun ispatında bir erkeğe karşılık iki kadının şâhitliğinin geçerli olduğunu savunan alimler de vardır. Ata b. Ebi Rebah, Hammad b. Ebi Süleyman, İbn Hazm bu görüştedirler. Bunlara göre, üç erkek iki kadın, iki erkek dört kadın, bir erkek altı kadın veya sekiz kadının zina ile ilgili şâhitlikleri kabul edilebilir görüşündedirler,[72]

3. Diğer Had ve Kısas Davalarında

İslâm hukuk bilginlerinin ekserisi, zina dışındaki hadler, (yani yol kesme, eşkıyalık, bağy, hırsızlık, içki içme ve kazıf gibi hadler) ile kısas davalarında en az iki adil erkeğin şâhitliği şart koşulmuştur. Bu bilginler, bu suçlarda kadınların şâhitliklerinin ne tek başına ne de erkeklerle beraber kabul edilmeyeceği görüşündedirler. Cumhur, had ve kısas gerektiren suçlarda kadının şâhitliğinin kabul edilmeyeceği konusunda öncelikle bakara 282. ayete dayanmışlardır. Cumhura göre, kadının şâhitliğinin kabulü, erkeklerin bulunmaması durumuna bağlanmıştır. Bu da gösteriyor ki, şâhitlikte asıl olan erkek olmaktır. Yani kadının şâhitliği erkeğin şâhitliğine bedel kabul edilmiştir. İşte bu bedelin getirdiği şüpheden dolayı "*eş-şüphetül bedeliyye*" kadınların had ve kısas davalarında şâhitlikleri kabul edilmez. Zira had ve kısas davaları şüphe ile düşer.[73] Ayrıca ayette kadının unutkanlığından bahsedilmesi de, kadının şâhitliğinde şüphe bulunduğunu göstermektedir.[74]

---

[70] İbn Arabi, **a.g.e,** I, s. 460.

[71] İbn Kudâme, Muvaffakud'din Abdullah b. Ahmet, **el-Muğni,** I-X, Daru'l Menar, Kahire 1970, IX, s. 175.

[72] İbn Hazm, **a.g.e,** VIII, s. 478-460; İbn Kudâme, **a.g.e,** XII, s. 5.

[73] Ebû Dâvud, Salât,14; Tirmizî, Hudûd, 2 Taf. bkz. Serahsi, **a.g.e,** XVI, s. 114; Kâsânî, **a.g.e,** VII, s. 46.

[74] Serahsi, **a.g.e,** XVI, s. 114.

Cumhur bu konuda görüşlerine, Zühri'den gelen "*Hz. Peygamber (sav), Hulâfâ-i Râşidinden beri tatbik edile gelen sünnet, had ve kısas davalarında kadınların şâhitliğinin kabul edilmemesi yönündedir*"[75] şeklindeki rivayeti de delil gösterirler.[76] İbn Ârabi, kadınların şehâdetinin erkeklerin bulunmaması durumuna bağlı olmadığını, âyetteki ifadenin, bir sıra değil, bedel (yerine geçme) anlamına geldiğini ifade etmektedir. Yani ilgili konuda önce erkeklerin şâhitliğine, şayet yeterli erkek yoksa o zaman kadınların şâhitliğine başvurulur diye bir şey yoktur. Aksine yeterli erkek varken de bir erkek ve iki kadının şâhitliğine başvurulabilir şeklinde bir kanaat ileri sürmektedir. Zira ayette "*fein lem yûced* " değil de "*fein lem yekün*" denilmiştir. Bu da erkeklerin mevcut olma ve olmama durumlarını kapsamaktadır.[77] Bu âyetin zâhirî anlamından hareketle Cessâs, kadınların, ancak yeterli sayıda erkek olmadığı zaman şâhitlik edebilecekleri kanaatini ileri sürmüştür.[78]

Esasen ayetten iki kadın şâhit istenmesinin gerekçesinin illeti, kadınlar için *unutma /yanılma alınmasından* bu sonuca varıldığı sanılmaktadır. Hafıza /yanılma / etki altında kalma kişiden kişiye değişen insani hallerin kimde ne oranda olduğunu ölçme imkanımız olmadığına göre, böyle matematiksel bir değerlendirmeyi de doğru bulmuyoruz. Bu konuda iki erkek eşit olmadığı gibi iki kadın da eşit değildir. Hatta birçok kadının hafızasının bir çok erkekten daha kuvvetli olduğu vakıadır. Bu yapılan ayırımlardan hareketle iki kadının şâhitliğinin bir erkeğinkine eşit olduğu gibi kemiyete dayalı bir mukayeseyi tamamen yanlış buluyoruz.

İslâm fıkıh doktrininde, yeterli erkek şâhit varken kadınların erkeklerle beraber şâhitlik edip edemeyeceği de tartışmıştır.

Ebû Hanife ve İmameyn, kadınların zina, had ve kısas cezalarında erkeklerle beraber şâhitliklerinin kabul edilemeyeceği, diğer mal ve medeni hukuk davalarında ise, iki erkek veya bir erkek iki kadının şehâdetiyle kabul edile-

---

[75] San'ânî, Abdurrazzak Ebu Bekir b. Hemman, **el-Musannaf.** El-Mektebet'l İslâm Beyrut 1983, VIII, s.329.

[76] İbn Kudâme, **a.g,e,** XII, s. 5; Mevsîlî, **a.g.e,** II, s. 140.

[77] İbn Arabi, **a.g.e,** I, 334.

[78] Cessâs, **a.g.e,** 684.

bileceği görüşündedirler.[79] Burada kadının şehâdetinin kabul edilmesi, kadının şehâdet ehliyeti için gerekli olan niteliklere sahip olmasından dolayıdır. Bunlar ise, şehâdet, zabıt ve edadır. İki kadının şehâdetinin bir erkek gibi değerlendirilmesinin sebebi ise, unutma fazlalığı sebebiyle zattaki eksiklik olarak telakki edilmiştir.[80]

Şâfii, Mâliki ve Hanbelilere göre, erkeklerle birlikte kadınların şâhitliği ancak mal davalarında geçerli olduğu, had, kısas ve hukuk davalarında ise, kadınların şâhitliğinin geçerli olmadığı görüşündedirler.[81] İbn Kayyım (v.751/1350) ise, erkeklerin şâhitlik yaptığı her konuda kadınların da onlarla birlikte şâhitlik yapabileceğini söylemiştir.[82] Cessâs ise, ayet umum ifade ettiği için kadınlar hem mâlî hem de mâlî olmayan evlenme, boşanma gibi hususlarda da erkeklerle birlikte şâhitlik yapabilirler. Had ve kısas konularında şâhitlik yapamamalarının sebebi ise, Zührî'den nakledilen şu rivayettir: "*Hz. Peygamber ve ondan sonraki iki halifenin uygulamasına göre, hudud ve kısas konularında kadının şâhitliği câiz değildir*".[83] Ayrıca İslâm alimleri şüphenin düşürmediği her hakta kadınların erkeklerle birlikte şâhitlik yapa-

---

[79] Bk. Serahsî, **a.g.e,** XVI, 114; Kâsânî, **a.g.e,** VI, 279; İbn Hazm, **a.g.e,** VIII, 476 vd.; Ali Haydar, **Dureru'l-Hukkâm Şenhu Mecelletü'l Ahkam,** Darul Kütubu'l İlmiye, Beyrut 1991, IV, 396-401; Merginâni, **a.g.e,** III. S. 117; Bayındır; **a.g.e,** s. 158.

[80] Taf. Bkz. Zühayli, **a.g.e,** VI, s. 569.

[81] Cessâs, **a.g.e,** I, 686. Ayrıca bk. İbn Kudâme, **a.g.e**, III, 7vd.; Şirbînî, **a.g.e**, IV, 441vd.

[82] İbn Kayyım, **et-Turuku'l-Hükmiyye**, s. 205.

[83] Kadınların şâhitliğine dayanılarak had ve kısas cezası verilememesini Zührî'den nakledilen, Hz. Peygamber ve ondan sonra gelen râşit halifeler zamanından itibaren yapılan uygulama (sünnet), -had ve kısas cezalarında-kadınların şâhitliğine başvurulmaması şeklinde olmuştur.(bk. Zeylaî, **a.g.e,** IV, 79) şeklindeki bir rivayete dayandıran İslâm hukukçuları, ayrıca bu içtihatlarını şu aklî gerekçelere dayandırmışlardır: Çünkü kadınların şâhitliğinde bir çeşit şüphe vardır. Onların yanılma ve unutmaları çok olur. Kadın oldukları için belleme ve kavramaları zayıftır. Had ve kısas cezalarının verilmemesi ve doğabilecek şüphelerle düşürülmesi yargılamada esastır. Şüphe ile düşen bir ceza şüpheli bir delil ile sabit olmaz. Bunun böyle olması cezanın düşmesini kolaylaştırmak içindir. (Bk. Cessâs, **a.g.e,**I, 686; Serahsî, **a.g.e,** VI, 114; Kâsânî, **a.g.e**, VI, 179; Merğinânî, 117; Şirbînî, **a.g.e,** IV, 441 vd.; İbn Kudâme, **a.g.e,** III, 7.) Zührî'den nakledilen rivayet onun mürsel rivayetlerinden olduğundan bazı alimler bunun delil olacak değerde olmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca rivayette geçen sünnetin de Hz. Peygamber'in sünneti olmayıp Medine uygulaması olduğu ifade edilerek bunun bağlayıcı olmadığı belirtilmiştir. Kadınların had ve kısasta şâhitlik yapmaları delil olmaya elverişli bir rivayete dayandırılamayınca bu konunun icmaya dayandığı ifade edilmiştir. (Bk. Tehanevî, Zafer Ahmed Osman, **İ'lâu's-Sünen**, IV, 115vd.) Bu icma iddiasına rağmen İbn kayyım gibi farklı düşünen alimler de olmuştur.

bileceğinde ittifak etmişlerdir.[84] İlgili âyetin lafzî manasından hareket eden Zâhirilere göre ise, bir erkekle birlikte birden fazla kadın bulunduğu takdirde, her konuda şâhitlikleri kabul edilebilir.[85]

İmam-ı Mâlik ve İmam-ı Şâfi'ye göre, herhangi bir meselede sadece kadınların şâhitlik yapıp yapamayacağı konusunda, davacının yemini ile birlikte iki kadının şahâdeti caiz olduğu görüşündedirler. Nitekim davacının yeminiyle bir erkeğin şahâdeti de caiz olmaktadır. Zira Allah bu âyette iki kadını bir erkek gibi saymıştır. Ebû Hanife ve İmameyn ise, kadınların bir meselede hiç erkek olmadan tek başlarına şâhitlik yapamayacakları görüşündedirler.[86] İnsan hürriyetine her zaman önem vermesiyle tanınan, evlenme konusunda bile buluğ çağına gelmiş bir kadının velisinin izni olmadan evlenebileceğini savunan Ebu Hanife'nin sadece bir borcun ispatından ibaret şâhitlik konusunda bu görüşe sahip olması düşündürücüdür. Ebu Hanife'nin bu görüşte olması, bu yolda verilen fetvaların kadının o günkü sosyal statüsüne dayandığını akla getirmektedir. Nitekim kadınların had ve kısas gibi konularda şâhitlik yapamayacağını belirten uygulamanın da kadının o günkü statüsünü yansıttığı anlaşılmaktadır. Zira bu konularda kadınların şâhitliğini yasaklayan herhangi bir kavlî sünnet nakledilmemiştir. Öyle anlaşılıyor ki, İslâm hukukçularının şâhitlerin sayısı üzerinde bu kadar ısrar etmeleri, bu konuda çocukların, ahlâkî düşüklüğü olanların, şahsiyetine ve sözüne güvenilmeyenlerle bilumum ehliyeti noksan olanların şâhitliğini kabul etmemeleri[87] şâhitlik müessesesini çok ciddiye almalarından kaynaklanmaktadır. Bu yolla ispatı sağlam esaslara bağlamak isteyen hukukçuların, âyetin bu konuda düzenleyici hükümler getirdiğini savunurken kadınların akıl ve velâyet bakımından noksan olmaları gibi gerekçelere dayanmaları her zaman doğruyu yansıtmayacaktır.[88] Zira böyle bir değerlendirme, bu kanaati taşıyan alimlerin içinde yaşadıkları *sosyo-kültürel* şartlar, bölgeler ve kendi dönemlerinde kadına tanınan sosyal statü ile doğrudan ilgilidir. Tarihî süreçte şâhitlerin sayısıyla ilgili olan bu nisâbın, bütün İslâm alimleri tarafından

---

[84] Cessas, **a.g.e**, I, 686.

[85] İbn Hazm, **a.g.e,** VIII, 481; İbn Rüşd, **a.g.e,** II, 425.

[86] Cessâs, **a.g.e**, I, 685 vd; İbn Kudâme, **a.g.e**, III, 14.

[87] Şâhitliği kabul edilmeyenler için bk. Cessâs, **a.g.e,** I, 689 vd; Merğînânî, **a.g.e.** III, 118 vd.; İbn Kudâme, **a.g.e**, III, 34 vd.; Şirbînî, **a.g.e,** IV, 427 vd.

[88] Bk. Merğînânî, **a.g.e**, III, 117; İbn Ârabî, **a.g.e**, I, 253.

kabul edildiğini ve bu konuda (bir iki istisna ve ferdî görüş dışında) farklı görüş olmadığını görmüş bulunuyoruz. Yani en azından, erkeklerin şâhitlik yaptığı her konuda kadınlar da sayıca eşit olarak şâhitlik yapabilir, buradaki nisab tahdîdî değil ta'dadidir veya bağlayıcı değil tavsiye ve örnekleme kabilindendir diyen İslâm alimine rastlayamadık. Görebildiğimiz kadarıyla, sadece İbn Kayyım el-Cevziyye, kadınların belli alanlarda şâhitlik yapmaları anlayışına karşı çıkmış ve bu hususta bağlayıcı nass olmadığını, Kur'ân ve hadis nasslarında kısıtlayıcı ifadelerin bulunmadığını gerekçe göstererek kadınların da erkeklerin şâhitlik yaptığı her konuda şâhitlik yapabileceği kanaatini ileri sürmüştür.[89]

Klasik alimler içerisinde konuya en serbest yaklaşan birisi olarak İbn Kayyım, bu nisabın hüküm ve bağlayıcılık açısından değil de, hakların korunması için serdedildiğini dolayısıyla hakimlerin mutlaka bu sayıya göre hüküm vermeleri gerekmediğini, noksan nisabla hatta tek bir şâhit ve yemine dayanarak da hüküm verebileceklerini öne sürmektedir.[90] Diğer bir ifadeyle, önemli olan karşılıklı hakların korunmasıdır. Bu hedefe bazen iki kadın ve bir erkeğin şâhitliği ile ulaşılırken bazen de bir şâhit ve onun yeminiyle ulaşılabilir. Ancak bizim de isabetli bulduğumuz bu görüşüne rağmen İbn Kayyım, İ'lâmu'l-Muvakkiîn adlı eserinin değişik yerlerinde ilgili nisabı aynen kabul etmekte, bunu da kadının çok unutkan ve zaptının zayıf olmasıyla izah etmektedir.[91] Kadının şâhitliği ile ilgili genel teâmül yukarıda izah ettiğimiz şekilde olmuştur. Tarihin belirli bir dönemine kadar (ki, bu genelde insan haklarının özelde kadın-erkek eşitliğinin hararetle gündeme getirildiği son birkaç yüzyıldır) bu konu pek gündeme getirilmemiştir. Büyük ihtimalle bunda, hemen her toplumun kadınlara tanıdığı sosyal statünün çok farklı olmadığı veya kadınların bu şâhitlik konusunu kendilerinin vazgeçilmez bir hakkı görüp ısrarla istememeleri etkili olmuş denilebilir.[92]

---

[89] İbn Kayyım, **İ'lâmu'l-Muvakkiîn**, I, 91 vd.

[90] bn Kayyım, **a.g.e**, I, 91-93.

[91] İbn Kayyım, **a.g.e**, I, 93, II, 168.

[92] Kadın haklarıyla ilgili benzer bir değerlendirme için bk. Aydın, M. Akif, **İslâm-Osmanlı Aile Hukuku**, Beta Yayınlar, İstanbul 1985; s. 135-162.

Klasik fıkıh doktrinleri ile Mecelle heyeti de bu nisabı aynen kabul etmiştir.[93] İlk dönem İslâm bilginleri arasında ittifak edilen husus; *iki kadının şâhitliğinin bir erkeğin tanıklığına denk olduğudur,* bunun dışında hiçbir hususta ittifak edilmemiştir. İslâm muhakeme hukukunda, bazı zaruri durumlar istisna edilirse, kadının şâhitliği ne mali konularda ne de had ve kısas davalarında erkeğin şâhitliğine denk olarak görülmemiştir. Bunun temel sebebi, nasslarda kadının şâhitliğine getirildiği iddia edilen sınırlandırma ile sahabe ve tâbiun uygulamalarıdır.

V. ŞÂHİTLİKTE ÇAĞDAŞ İSLÂM BİLGİNLERİNİN GÖRÜŞLERİ

Değişen toplumsal şartlar, kadının bugünkü sosyal konumu ve geldiği nokta açısından yaklaşan günümüz İslâm bilginleri ve düşünürleri özetle şu görüşleri ortaya koymuşlardır:

Birinci olarak, borçlar konusunu düzenleyen ayet, şâhitlik nisâbını düzenlemek için değil, vadeli borçlar konusunda meydana gelecek bazı mağduriyetleri önlemek, bir takım tavsiye ve öneriler bildirmek için (selem konusuyla ilgili) nâzil olmuştur. Kur'ân'da geçen bir konu hakkında doğru sonuca ulaşabilmek için ayetin nüzul sebebi ve bütünsel yaklaşım tarzı gözardı edilmemelidir. Zira şâhitlikle ilgili ayetler toplu olarak ele alıp değerlendirildiğinde görülecektir ki, Bakara suresinin 282. âyeti, şâhitlik konusunda bağlayıcı bir nisâb ifade etmemektedir. Eğer böyle olsaydı kazif (namusa iftira) cezasını düzenleyen Nur suresinin 6-9 ayetlerinin aksine, erkek dört sefer şehâdette bulunurken Yüce Allah kadının dört yerine sekiz kere şehâdette bulunmasını talep ederdi. Şu halde kadının şâhitliğinin erkeğin şâhitliğinin yarısına denk olduğunu söylemek bizzat Kur'ân-ı Kerim'in hedefinin dışında bir yorum yapılmış sayılır.[94]

---

[93] İlgili Mecelle maddesi şöyledir: "Kul haklarında şâhitliğin nisabı iki erkek yahut bir erkek ile iki kadındır. Fakat erkeklerin muttali olmaları mümkün olmayan yerlerde yalnız kadınların mal hakkında şâhitlikleri kabul olunur." Mecelle, md. 1685. Bk. Cessâs, **a.g.e,** I, 685; Serahsî, **a.g.e,** VI, 114; Kâsânî, **a.g.e,** VI, 279; Merğinânî, **a.g.e,** III, 116-117; Bilmen, Ömer Nasuhi, **Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu,** İstanbul 1967, VII, 123.

[94] Geniş bilgi için bk. Akdemir, **a.g.m**, 266-267. (Akdemir, iki kadının şâhitlikte bir erkeğe denk olduğunu destekleyen hadisin uydurma olduğunu söylemektedir.); Fazlurrahman, **İslâmî Yenilenme**, (trc. Adil Çifçi), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1999.

İkinci olarak, ilgili âyette bir erkeğe karşılık iki kadın şâhit istenmesinin sebebi, kadının ahlâkî veya aklî melekeleri ile ilgili bir husus değildir. Bu farklılık, genel olarak (ve özellikle de o günün Arap toplumunda) kadınların ticarî teâmüllere erkeklerden daha az aşina olmaları ve analık duygusunun var olması nedeniyle bu konularda hata yapmaya daha yatkın olabilmeleri görüşünden hareket etmişlerdir.[95] Nitekim biri unutursa, diğeri ona hatırlatsın ifadesi bu hususu doğrulamaktadır.[96] Kısaca ayet-i kerime, şâhitlik müessesesini düzenlemek için değil, fakat hakkın zayi olmasını önlemek amacıyla bazı tavsiyeler bildirmek için inmiştir. Bu sebeple borcu yazmayana dînî hiçbir sorumluluk yüklenmemiştir.[97]

Üçüncü olarak, mâlî haklar ve borçlar konusunda kadının şâhitliğine yer veren yukarıdaki âyet, şâhitliğin şifahî şekliyle ilgilidir. Yazı ve imzanın yaygın olmadığı bir dönemde başvurulan usul de budur. Yazı ve imzalı şâhitlik yaygın ve geçerli hale gelince (mesela, bir borçlanma, alım-satım, kira akdi yazılı hale getirilip kadın da bunu okuduktan sonra şâhit olarak altını imzalayınca) şâhitlik konusu olayda yanılma, unutma, onu ifade ederken şaşırma ihtimalleri ortadan kalkar ve ayet, bu manadaki şâhitliği kapsamaz.[98] Sonuçta, ayetin şâhitlik nisabını düzenleyici olmadığını bu konudaki hükmün tavsiye ve hakkın zayi olmasını önleyici nitelik taşıdığını ve şâhitlikle ilgili ayetlerin konu bütünlüğü içerisinde değerlendirilmesi gerek-

---

[95] Seyyid Kutup, **Fî Zılâl'il Kur'ân,** Merve Yayınları, (Ter. Heyet), İstanbul trs, II, s. 148.

[96] Bir değerlendirmeye göre, biri yanılırsa diğeri ona hatırlatsın, ifadesi bir ihtimal bildirmektedir. Buna göre şâhitlik yapan birinci kadın yanılmazsa ikincinin şâhitliğine gerek kalmayacak ve bir kadının şâhitliği erkeğinki ile eş değer olacaktır. Bk. Kırbaşoğlu, **a.g.m,** s. 276.

[97] Akdemir, **a.g.m,** 266-267; Reşid Rıza, **Tefsîru'l-Menâr**, Heyeti Mısrıyye 1990, III, 124vd.; İzzet Derveze, **et-Tefsîru'l-Hadîs**, (çev. Vahdettin İnce –Mustafa Altınkaya) İstanbul 1988, s. 413; Fazlurrahman, **a.g.e,** s, 136-137; Seyyid Kutub, **a.g.e,** I, 335-336. (Kutub, aslında İslâm toplumlarının geleneksel yapısı dolayısıyla kadının şâhitliğine başvurulmayacağını ancak her zaman iki erkek bulunamayacağından ve dolayısıyla da hakların zayi olması ihtimaline karşı şâhitlik işini kolaylaştırmak için kadınların şehâdetine başvurulduğunu belirtir.) Bu konuda iki farklı yaklaşım için bk. Carullah, Musa, **Hatun**, Ankara 1999 (yayına haz. Mehmet Görmez), s. 102-105; Tuksal, Şefkatli Hidayet, **Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri**, Ankara 1999, s. 140-148.

[98] Karaman, **a.g.m,** 286-287. Hüseyin Hatemi'ye göre, âyetteki şâhitlik nisabı, kadının fizyolojik yapısı ve çoğunluk dikkate alınarak vaz edilmiş bir husus olup sadece vadeli borçlara münhasır bir hususdur. Bk. Hatemi, Hüseyin, "*Modern Mahrem ve İslâm'ın Kadına Bakışı*", adlı makalesi, **İslâmî Araştırmalar**, c, 5, sy, 4 Ekim 1991, 331.

tiğini kabul etmek gerekmektedir.[99] Ayrıca âyetteki nisabın gerekçesini kadının fiziko-psikolojik durumundan ziyade ticârî muamelelere erkekten daha az aşina oluşuna ve sosyal statüsüne bağlamak daha isabetli gözükmektedir. Aksi halde hukuk profesörü bir kadın ile vasat zeka seviyesine ve tahsil durumuna sahip bir erkeği vadeli bir borca şâhit tuttuğumuz zaman bu kadının şâhitliği ile yetinmeyip kendisi gibi bir kadın daha istememiz gerekecektir ki, bunu izah etmek mümkün değildir. Meseleyi Kur'ân'ın indiği çağdaki kadınların ticârî tecrübesizliğine bağlarken de şuna dikkat etmemiz gerekmektedir: O günün kadınlarının tamamı ticârî tecrübeden yoksun değildir. Zira Hz. Peygamber'in ticarî hayatta tecrübe kazanmasında o günün tâcir kadınlarından biri olan hanımı Hz. Hatice'nin büyük katkısı olmuştur.[100] Duygusallık ve unutkanlık noktasında bütün kadınlar aynı düzeyde değildir. Buna göre hükmün illetini ister ticârî tecrübe isterse unutkanlık olarak alalım bu hususlar ortadan kalkınca buna bağlı olan hükmün de değişeceğini kabul etmek gerekecektir. Zira fıkıh usulündeki yerleşik kurala göre, hüküm illeti ile birlikte bulunur; illet varsa hüküm vardır ilet yoksa hüküm yoktur.[101] Şu hususu da vurgulamak gerekir ki, ayetteki nisâb, yazılı ve imzalı şeklin yaygın olmadığı bir dönemde öngörülmüştür. Ama yazı, imza, noterlik gibi hususların yaygın olduğu çağımızda büyük ölçüde buna ihtiyaç duyulmayacaktır. Ancak sosyo-kültürel şartların istenilen düzeyde olmadığı bölgelerde veya durumlarda yine ilk dönem ulemasının çözümüne veya benzer bir çözüme başvurulabilir. Buna göre ticârî tecrübesi olan bir erkek yanında hiç çarşı pazar görmemiş iki kadın şâhit tutulabileceği gibi, ticârî hayatın içinden gelen bir kadına karşılık okur yazar olmayan ve hiç ticârî tecrübesi bulunmayan iki erkeğin şâhitliğine başvurulabilir. O halde

---

[99] İslâm alimlerinin bu âyetlerde geçen bütün emir kiplerinin nedb ifade ettiğini kabul ederken sadece nisapla ilgili emri vücuba hamletmeleri ve bu nisabı değişmez olarak yorumlamaları düşündürücüdür.

[100][100] Hz. Peygamber döneminde kadınların ticârî hayata katılmaları ve tacir kadınlar hakkında geniş bilge için bk. Muhammed b. Ca'fer b. Kettânî, **et-Terâtibü'l-İdâriyye**, İz Yayıncılık, İstanbul 2003, I, 4; Hamidullah, Muhammed, **İslâm Peygamberi**, (Çev: Salih Tuğ) I, İrfan Yayınları, İstanbul 1993, I, 621; Savaş, Rıza, **Hz.Muhammed (sav) Devrinde Kadın**, İstanbul 1991, s. 233-235.

[101] Abdulvehhab Hallaf, **İlmu Usulü'l-Fıkh**, Kuveyt 1970, s. 71; Zekiyyüddin Şaban, **İslâm Hukuk İlminin Esasları**, (trc. İbrahim Kafi Dönmez), s. 138.

ayete durumsallık açısından bakmalı ve aynı durum şu anda da tekerrür ediyorsa hüküm ona göre vazedilmelidir.

Nitekim çağdaş hukuk bilginlerinden ve Hindistan'da Kadın hakları savunucularının önde gelenlerinden biri olarak kabul edilen Mümtaz Ali, iki erkek tanık bulunmadığı takdirde bir erkekle birlikte iki kadının tanıklığının aranmasını ifade eden Bakara süresinin 282. ayetinin kadın erkek eşitliğine delil olarak kullanılmasının yanlış olduğunu belirtmektedir. Ayet, vadeli borçlarla ilgili bir ayettir ve kadınların ticaret hayatlarıyla ilgilenmedikleri, özellikle borçlar mevzuunda herhangi bir pratiklerinin, tecrübelerinin olmadığı bir dönemde, bu hükmüyle sosyal hayatın güvenliğini sağlama gayesini taşımaktadır. Sadece vadeli borçlanmalarda o günün şartlarına uygun olarak vahyedilen bu Kur'ân ifadesi, şahsi hukukla alakalı değildir. Ayet gerçekte yalnızca ticârî anlaşmalara erkek Arap tacirlerinin kadınlardan çok daha tecrübeli olduğu bir teknik alana işaret etmektedir. Bunun için ayetin bunun dışında bir mana ile değerlendirilmesi ve iki cins arasında varsayılan eşitsizliğe örnek olarak gösterilmesi, Kur'ân ruhundan kaynaklanamaz. Bu olsa olsa bu tür tefsirlerin yapıldığı zaman mutat örfünden kaynaklanır.[102] Bu ifadeden anlaşıldığına göre, M. Ali, vahyin nazil olduğu dönemdeki iş hayatının şartlarını dikkate alarak değerlendirmektedir. Buna göre, o dönemde kadınlar, iş hayatında faal olmayıp ticârî konularda aktif değillerdir. Günümüz İslâm hukuk bilginleri de benzer gerekçeler ileri sürmüşlerdir.[103]

---

[102] Aziz Ahmet, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizim ve İslâm,** (çev. Ahmet Küskün), Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1990, s. 91.

[103] Bkz.Heyet, **Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı** 1, 15-18 Mayıs 2002, s. 220-236; Aynı şekilde konuyla ilgilenen günümüz çağdaş hukukçularından ekserisi İsmail Hakki Ünal, Hamza Aktan, Nihat Dalgın, Mualla Kavuncu, Yunuz Vehbi Yavuz, Mehmet Akif Aydın, Mehmet Görmez, Hayrettin Karaman, Abdullah Kahraman ve Diyanet İşleri Başkanlığı kararları ve isimlerini zikredemediğimiz değerli bilginlerin sundukları tebliğler ve yazdıkları makalelerden de benzer kanaatte oldukları anlaşılmaktadır. Konu hakkında makale yazan Dalgın Nihat, "*Kadın Ve Erkeğin Şâhitliği İle İlgili Naslardaki Düzenlemelerin İslâm Hukukuna Yansımaları Üzerine Değerlendirme*" adlı makale, **Din Bilimleri Dergisi,** V, sayı 1, Samsun 2005.s.1-40; Kahraman, Abdullah, "*Müdâyene Âyetinin İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*" Adlı Makale, çalışma yapan ve adlarını zikretmediğimiz bir çok hukuk bilgini de kadınların şâhitliği konusunda hemen hemen aynı kanaati paylaştıkları görülmektedir. Beroje Sahib, *Günümüz İsbat İmkanları ve Anlayışı Işığında Kadının Şâhitliğinin Yeniden Değerlendirilmesi*" adlı makalesi, **Ekev Akademi Dergisi,** Ekev Yayınları, sayı 19, s. 113-134; Fazlur Rahman, "***a.g.e***, s. 136; Yigit Yaşar, "*İslâm Ceza Hukuku'nda Kadının Şâhitliği*"

VI. ŞÂHİTLİK KONUSUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Klasik fıkıh anlayışımızda had ve kısas cezalarında kadının şâhitliğinin kabul edilmemesinde birden fazla faktörün etkili olduğu söylenebilir. Kadının o mevcut durumuna yönelik hadleri şüphe ile düşürünüz hadisine dayanılarak had ve kısas davalarında çok güçlü bir şâhitliğin oluşturulmak istenmesi olabileceği gibi günün şartlarında hukuka yardımcı ilimlerin gelişmemesinden kaynaklanan en önemli ispat yönteminin şâhitlik olması, şâhitlikle ilgili nasların o günün ispat ve delil anlayışı seviyesinde yorumlanması ve kadınla ilgili menfi bakış açısı gibi menfi faktörler sıralanabilir.

Günümüz ispat hukukunun geldiği aşama adlı tıp, kriminalistik, sorgu taktirleri ve teknikleri gibi her türlü inceleme suç ve ceza politikası açısından ilgili nasları daha ileri bir düzeyde yorumlayabilme ve daha etkin bir ispat hukuku oluşturma imkanına kavuşmuş bulunuyoruz. Kısaca burada problem sadece kadının şâhitliği olarak görülmemeli, had ve kısas davalarında ne tür şüphelerin sanıktan cezayı düşüreceği hususunda kadının şâhitliği bu bağlamda tartışma konusu yapılmış da olabilir.

Her ne sebeple olursa olsun kadınların şâhitliği ile ilgili konu İslâm hukuk bilginleri arasında tartışmalı olarak yerine hala korumaktadır. Konu hakkında, İslâm kültür tarihinde yapılan yorumlar okunduğunda genellikle kadının ikinci sınıfa itildiği görülmektedir. Bu durum ya erkek egemen toplum yapısının genel özelliği ya da kadına bakış açısıyla doğru orantılıdır. Ayetlerin genel ve özel alanları kapsayıp kapsamadığı, ayetin mevcut toplumun konumuna uygun bir merhaleye işaret edip etmediğine bakılmaksızın sadece yorum tekniklerinden hareketle şekli ve grematik yorumlarla sonuca varıldığı anlaşılmaktadır. O günün toplumunun şartlarında nafaka yükümlüsü sadece erkek olunca varılacak sonucun daha başka olmaması tabidir. Kadınların şâhitliği meselesinde ayetlerdeki genel düzenlemelere bakıldığında erkek ve kadın arasında bir ayırımın yapıldığını görmemekteyiz. Sadece özel konularla ilgili istisnai olarak yapılan düzenlemelerin genel düzenlemeler olmayacağı, özel düzenlemelerin her toplumun kendi özel şartlarına göre dizayn edildiği kanaatindeyiz. Bu meseleyi kadının aklıyla, dürüstlüğüyle veya analık duygusuyla bağlanmasını da doğru bulmuyoruz. Bunların her

---

Adlı Makale, **Marife Dergisi**, I, sayı 1, s. 93-94; Akdemir, **a.g.e,** s. 266, Acar İsmail, *"İslâm Ceza Hukuku'nda kadının Şâhitliği"*, Adlı Makale, **İslâmiyet Dergisi**, III, sayı 2, s. 83.

birinin zorlama ve aşırı muhafazakâr yorumlardan kaynaklandığını düşünüyoruz.

Naslardan cinsiyetten kaynaklanan bir ayırımın olmadığını birden çok ayet ifade etmiştir. Tevbe suresinin 71. âyetinde geçen *"mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdırlar"*; Bakara suresinin 187. ayetinde geçen *"onlar size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz"* ifadeleri, kadınla erkeğin birbirine denk ve birbirini tamamlayan iki unsur olduğunu vurgulamaktadır. Âl-i İmrân suresinin 195. âyetinde geçen, *"sizler birbirinizdensiniz"*, Nahl sûresinin 97. âyetinde, kadın-erkek ayırımı yapmadan inanıp iyi iş işleyenlerin, en güzel şekilde mükafatlandırılacakları bildirilmektedir. Bu husus, Ahzab sûresinde ise, *"Şüphesiz Müslüman erkeklerle Müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar, itaatkar erkeklerle itaatkar kadınlar, doğru erkeklerle doğru kadınlar...."*[104] şeklinde detaylı olarak açıklanmaktadır. Allah Resulü Medine'ye hicret ettiğinde, erkeklerde olduğu gibi, kadınlardan da bîat almıştır.[105] Bu durum, sosyal ve dinî hayatta hak ve sorumluluk açısından kadın ile erkek arasında bir ayrım olmadığını göstermektedir. İslâm dininde yaratılıştan gelen fizyolojik ve psikolojik farklılıkların ötesinde, cinsiyet ayrımı yapılmamıştır. Allah katında bir insan ve kul olarak her ikisi de eşittir. Kur'ân-ı Kerim kadın ve erkeğe eşit olarak hitap etmektedir. Dinî yükümlülüklerde, ibadetlerde, ahlakî değer ve faziletlerde cinsler arasında bir fark bulunmamaktadır. İslâm'da insanlar arasında tek değer ölçüsü hukuka saygıdır, takvadır. Bakara süresinde 282. ayet vadeli borçların şâhit tutularak yazılmasının, ihtilafları önlemek bakımından yararlı olacağını bildirmek için inmiştir. Bu itibarla, ayette geçen yazın emri, bağlayıcı mahiyette olmayıp, tavsiye niteliğindedir. Hemen bütün alimler bu konuda görüş birliği içindedirler. Diğer taraftan ayette geçen *"Bu onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir."* ifadesi, bu ayetin tek kadının şâhitlik yapamayacağını değil, alacağın güvenceye alınması için, bir erkek yerine iki kadının şâhit tutulmasının önerildiğini göstermektedir. Bu ifadeler mahkemede şâhitliğin ifasında tek bir kadının şâhitliğinin geçerli olduğu da anlaşılmaktadır. Ayette mahkemede şâhitliğin ifası sırasında iki kadının da hazır bulunmasının zorunlu olduğu ifade edilmeyip, aksine biri-

[104] Ahzab Süresi 33/35.

[105] Mümtahine Süresi 60/12.

nin unutabileceği kabul edilerek, diğerinin şâhitliğinin yeterli olabileceğine işaret olduğu anlaşılmaktadır.

Şâhitlikte asıl olan, hukukun işlerliğini sağlamak ve adaleti tesis etmek için bir suç veya hakkın ispat edilmesidir. Hak veya suç ne ile ispat edilebiliyorsa o, gerek hukukta ve gerekse dinimizde delil olarak kabul edilebilir. Nitekim bazı konularda, tek başına kadının şâhitliğinin geçerli olduğu alimlerin ittifakıyla kabul edilmiştir.

Ayetlerde Arapça'daki erkek sığasının kullanılmasından hareketle bazı bilginler, bu konuda sadece erkeklerin şâhitliğinin geçerli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Halbuki bütün dil bilimcilere ve İslâm bilginlerine göre, erkek için kullanılan çoğul sığası, kadınları da içerir. Arapça dil kurallarına göre, söz konusu şâhitler, erkek olabileceği gibi, kadın da olabilir. Bu da yukarıda zikredilen ayetlerde geçen "*şâhit*" kelimelerinin kadınları da kapsadığını, dolayısıyla kadının şâhitliğinin erkeğinkine denk olduğunu gösterir. Bunun böyle olduğuna, Nûr sûresinin 6-9. âyetleri delil teşkil etmektedir. Erkeğin dört sefer şahâdette bulunması, zina suçunun sabit olması için dört şâhit gerekmesine dayanmaktadır; dört şâhit bulunmadığında "*kazf*" (*iftira*) suçu söz konusudur. Erkek dört defa şâhitlikte bulununca, kadının zina suçundan kurtulması için, erkeğin şâhitliğine karşılık dört defa şâhitlik etmesi istenmektedir. Bu da kadın ile erkeğin şâhitliğinin denk olduğunu göstermektedir. Zira, kadının şâhitliği gerçekten de, erkeğin şâhitliğinin yarısına denk olsaydı; Allah (c.c) ondan dört yerine sekiz kere şahâdette bulunmasını emrederdi.

Sonuçta, ister had ister kısası gerektiren bir suç olsun, kamu maslahatı suçlunun ortaya çıkarılması ve hak ettiği cezaya çarptırılmasını gerektiriyorsa, maddi gerçeğe daha kolay ulaşmasını sağlamak için, hakime tam bir taktir hakkı tanınması gerekir. Bu durum suç ve ceza siyasetinin bir gereğidir. Çağdaş toplumlarda adli tıp, kriminal ve kriminalistik raporları, sorgu takdir ve teknikleri ve olay yeri keşif gibi imkanlar sayesinde suçların ispatı çok daha kolaylaşmıştır. Bu bağlamda hakimler bu bilimsel ispat imkanları sayesinde çoğu zaman zayıf bir şâhitlikten hareketle suçluyu şüpheye mahal bırakmayacak şekilde tespit edebilmektedirler. Burada dikkat edilmesi gereken tek şey hakimin şüpheyi daima sanığın lehine kullanması ve maddi gerçeğe ulaştığına kesin kanaat getirdikten sonra karar vermesidir. Tüm bu tartışmalar ve getirilen yeni yorumlar, konuyla ilgili ayetler birlikte değerlendirildiğinde, cinsiyetten kaynaklanan bir ayırımcılığın olmadığı kanaatine varılmıştır.

SONUÇ

İslâm'a göre, kadın ve erkek eşit ve birbirini tamamlayan varlıklardır. Gerek ontolojik olarak, gerekse dinî sorumluluk, hukukî ehliyet, temel hak ve hürriyetler bakımından ilkesel bazda kadın erkek ayrımı yapılmamıştır. Ancak kadının konumunun belirlenmesinde, bu ilkesel esasların yanı sıra, İslâm'ın doğup geliştiği toplumlardaki *sosyal-kültürel* çevre ve özellikle ataerkil aile yapısı etkili olmuştur. Bu durum, İslâm toplumlarında farklı kadın anlayışlarının ortaya çıkmasının da neden olmuştur.

Hiç şüphesiz kamu ve özel hukuk davalarında en önemli ispat yollarından biri de şâhitliktir. Şâhitlik konusunda, gerek naslar gerekse bu nasların doğrultusunda oluşan İslâm kültür tarihi uygulamaları dikkate alındığında, insan ve kamu hakları konusunda bazı düzenlemeler mevcuttur. Özellikle insan haklarını ilgilendiren bir olaya şâhit olmuş kimsenin, çağırıldığında tanıklık yapması ve gördüklerini doğru bir şekilde anlatması farz nitelikli bir görev ve sorumluluk olarak algılanmıştır.

Şâhitliğin asıl gayesi, hakların korunması, toplumda oluşacak kargaşaya meydan vermeyerek huzur ve sükûnetin sağlanmasıdır. Bu nedenle, şâhitlerle ilgili kriterler, gerek insanların ahlâkî özelliklerinin değişmesine paralel olarak, gerekse şâhitlik yapacakları konuya duydukları ilgi ve alakanın azlığı ya da çokluğu oranında, yani *sosyo-kültürel* değişmelere açık bulundurulmuştur. Ayetler yorumlanırken ve bir hükme kaynak olarak kullanılırken, dönemin *sosyo-kültürel* şartlarının dikkate alınması vazgeçilmez bir durum gibi görünmektedir. Yoksa şâhitlik konusunda kadınların şâhitliğinin kabul edilmemesi gibi anlayış tarzı, tarihte kalmakla eş anlamlı olsa gerektir. Belki tarihten ders alınabilir ama günümüzde hala kadın erkek arasında şâhitlik konusunda cinsiyetten kaynaklanan bir ayırımın olduğunu görmek toplumun geldiği seviyeyle doğru orantılı olarak görülmelidir.

Ayetlerde *genel norm* niteliğinde ifade edilen naslardaki şâhitlik konusunda, *kadın-erkek* ayırımı yapılmamıştır. Cinsiyet farkı gözetilmediği gibi şâhitlik edecek kimselerin sayısı da belirlenmemiştir. Şâhitlikte bu genel hükümler anayasal mahiyetli *üst norm* niteliğindedir. Bu normlarla şâhitliğin hedefinin belirlendiği anlaşılmaktadır ki, şâhitlikte maksat doğrunun, gerçeğin ve adaletin ortaya çıkarılmasıdır.

İlk dönem İslâm hukuk bilginleri, bazı şâhitlik konularında, şâhitlerin erkek olması gerektiği içtihadında bulunmuşlardır. Genellikle zina, had ve kısas davalarında kadınların şâhitliğinin kabul edilmeyeceğine, bazı bilginler ise,

kadınların şâhitliğinin erkeklerle birlikte kabul edilebileceğine hükmetmişlerdir. Bilginlerin bir kısmı ise, bazı konularda kadınların tek başlarına şâhitliği kabul edilebileceğini söylerken; bazıları da şâhit sayısında artırıma gitmişlerdir. Yani bir erkek yerine iki kadın şâhit gerekir demişlerdir. Yine bu bilginler zina suçunun şâhitlerle ispatı hususunu düzenleyen naslarda, şâhitlerin cinsiyetiyle ilgili olarak bir açıklamanın bulunmamasına rağmen, söz konusu suçun ispatı için gerekli görülen şâhitlerin erkek olması gerektiği şeklindeki içtihâdî hükmün gerekçesi olarak da farklı yorumlar yapmışlardır. Bu gerekçelerine dayanak olarak kadınlarla ilgili bazı olumsuz beyan içeren rivayetler o dönemin hakim örf ve kültürü ve yargılama usulüne dayanılarak söz konusu ayetteki zamir ve fiil tağlib kuralı gereği eril olarak çekilmiş olmasına dayandırmışlardır. Başlangıçta müfessirler ve daha sonra İslâm hukuk bilginleri, kadınlar hakkında mevcut rivayetler ve ayetteki gramatik yorum tekniğinden hareketle bu içtihâdî görüşlerini temellendirmeye çalışmışlardır. Şahitlik konusundaki uygulamalarda kadın-erkek arasındaki bu geleneksel takip cinsiyet ayrımı yapılarak devam ettirilmiştir. Sonuçta bu hukuk bilginleri, bazı durumlarda (*yani zina, had ve kısas davalarında*) kadınların şâhitliğini kabul etmezlerken; hukuk davalarında (*yani alışveriş, nikâh, talak, vekâlet, vasiyet, tazminat gibi davalarda*) iki kadının şâhitliğini bir erkeğin şâhitliğine denk tutmuşlardır. Bazı istisnai durumlarda (*bekâret, ru'yet, evlilik, doğum, hayız, süt emzirme ve kadınlara ait hastalıklar konularında*) ise, bir kadının şâhitliği ile de yetinmişlerdir.

Ayetlerde bazı *özel norm* niteliğinde düzenlemelere de rastlamaktayız. Genellikle insan hakları konusundaki düzenlemelerde çok daha titiz davranıldığı anlaşılmaktadır. Zina iddiasında bulunan kişi iddiasını ispat için dört şâhit getirmesi gerekmektedir. Aksi takdirde bu iddiayı ortaya atan kişi iftira sayılacağından kendisi suçlu duruma düşecektir. Bu ayetlerden görüleceği üzere özel hayatın gizliliğine azami önem verilmiştir. Bunun için had cezasını gerektiren durumlarda bireyler *olabildiğine esnek ve şâhitlikte muhayyer* bırakılmıştır. Bu durum özel hayatın gizliliği prensibiyle doğrudan ilişkili olduğu kanaatindeyiz.

Bilginler arasında daha çok farklılığın ortaya çıkmasına neden ise, Kur'ân'da, borç işlemine şâhitlik yapmak için *iki erkek veya bir erkek ve iki kadının* şâhit olarak bulundurulması talebi, vahyin gönderildiği toplumun sosyolojik temeli göz ardı edilerek yorumlanmasından kaynaklandığı sanılmaktadır. Bu bir merhale ayeti olup bu ayetle, şâhitlik konusu düzenlenmediği, ayetten bir hükme ulaşılırken, dönemin sosyal şartları, bireylerin okuma

yazma oranları, kadının sosyal hayattaki konumu, alış-veriş ve borç işlemleri ile kadınların ne kadar ilgilendikleri gibi durumlar göz ardı edilmemelidir. Kadın erkek arasında sınırlı da olsa bir ayrıcalığı öngördüğü düşünebilecek bu Kur'ân ifadesinin, vahyin nazil olduğu dönemdeki *sosyal hayatın* şartlarını dikkate alarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Görüldüğü gibi şâhitlik konusundaki bu ayet bir muhasebe işi ile ilgilidir. Ayet burada da bir kadını tanık olarak konuşturuyor. Eğer birinci kadın işin içinden çıkamazsa ötekisi konuşacaktır. Yani her iki halde de konuşacak kadın birdir. Burada o günün kadınlarının genel özellikleri icabı ticaret ve borçlar konusunda pratiklerinin olmayışı ile yakından ilgili olsa gerektir. Eğer unutma kadınlarla ilgili genel bir durum olsaydı, bu öncelikle din bilimlerinde çok önemli bir alan olan hadis rivayetlerinde, yani Peygamber (sav), sözlerinin tespit edilmesi olayında dikkate alınırdı. Bu alanda kadınların şâhitliğinden hiç şüphe edilmemiştir. Hesap tutmakla ilgili ayette geçen bu durum zamanla tefsirci ve fıkıhçılar tarafından şâhitlikle ilgili hemen her konuya kıyas yoluyla taşınmıştır. İlgili ayetteki ifadenin; kadınların şâhitliği hususunda genel bir düzenlemeyi amaçlamadığı hemen herkesçe bilinmektedir. Diğer yandan bu düzenlemeden hareketle, kadınların zihinsel ve dürüstlük açısından eksik yaratıldığı sonucuna ulaşmanın doğru olmayacağı açıktır. Kadınların o günün şartlarında genelde sosyal hayatla, özelde ise, ticaret işleriyle fazlaca ilgilenmedikleri bilinen bir gerçektir. Bu anlamda Kur'ân'da borç işlemine şâhitlikle ilgili olarak tavsiye niteliği taşıyan düzenlemede, ileride bir hakkın zayi olmaması için gerekli önerilerde bulunulurken, iki erkek ya da iki kadın bir erkek şâhit bulundurma meselesi, bütün hukuki olaylara şâmil olmak üzere yapılmış mutlak bir düzenleme olmayıp, vahiy dönemindeki *sosyo-kültürel* şartlar çerçevesinde tavsiye edilen bir öneri olup (bedevi yani câhil erkekten de iki şâhit istenildiği gibi) şartlara ait özel bir düzenlemeyi içermektedir.

Görüldüğü gibi *genel norm* niteliğindeki ayetlerde kadınların şâhitliklerinin kabul edilmeyeceği hususunda herhangi bir sahih nass bulunmamaktadır. İlk dönemdeki uygulamanın, zina, had ve kısas suçlarında kadınların şâhitliğinin kabul edilmediği şeklindeki rivayetler zamanın şartlarına göre yapılmış içtihatlar olarak görülmelidir. Sonuç itibariyle şahitlik konusunda gerek boşanan kadınlarla ilgili olsun gerekse vasiyet işlemi ile ilgili olsun ayetlerin her biri, bir hakkın zayi olup olmaması ile ilgili olmakla birlikte, bu naslarda borç işlemi için getirilen şâhitlik kriterinin tekrarlanmayıp yalnızca ***iki âdil şâhitle*** yetinilmesi, mutlak olarak her yerde iki kadının şâhitliğinin bir erkeğin şâhitliğine denk olduğu tezinin Kur'ân'da açıkça bulunmadığını

göstermekte, borç işlemiyle ilgili olarak söz konusu edilen düzenlemenin özel sebeplere dayalı olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

ACAR, İsmail, *"İslâm Ceza Hukuku'nda Kadının Şâhitliği"*, İslâmiyet Dergisi, III, sayı 2, s. 83.

AKDEMİR, Salih,*"Tarih Boyunca ve Kur'ân'ı Kerim'de Kadın"*, Adlı Makale, İslâmî Araştırmalar, V, sy.4, Ekim 1991.

AKTAN Hamza, Güncel Dini Problemler ve İstişare Toplantısı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 15-18 Mayıs 2002.

ALİ HAYDAR, Dürerü'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1991.

ÂMİNE VEDUD Muhsin, Kur'ân ve Kadın, çev. Nazife Şişman, İz, İstanbul 1997.

ARAT, Neclâ, Kadın Sorunu, İstanbul 1986.

ARSEL, İlhan, Şeriat ve Kadın, İstanbul 1987.

AYDIN, M. Akif, İslâm-Osmanlı Aile Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul 1985.

AZÎMÂBÂDÎ, Muhammed b. Eşref b. Emir es-Sıddıkî, Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Davud, X, Medine 1968.

AZİZ, Ahmet, Hindistan ve Pakistan'da Modernizim ve İslâm, (çev. Ahmet Küskün), Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1990.

BAYINDIR; Abdulaziz, İslâm Muhakeme Hukuku, İslâmi ilimler Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.

BEROJE, Sahib, *Günümüz İsbat İmkanları ve Anlayışı Işığında Kadının Şâhitliğinin Yeniden Değerlendirilmesi"* adlı makalesi, Ekev Akademi Dergisi, Ekev Yayınları, sayı 19, s. 113-134.

BİLMEN, Ömeri Nasuhi, Hukukı İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhıyye Kamusu, Bilmen Yayınları, İstanbul 1991.

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail, el-Câmiu's-Sahîh, Çağrı, İstanbul 1981.

BULAÇ, Ali, *"Mekasıdü'ş-Şeria Bağlamında Kadının Şâhitliği Konusu"*, Adlı Makale, İslâmî Araştırmalar, V, sy. 4, Ekim1991.

CARULLAH, Musa, Hatun, (Çev. Mehmet Görmez), Kitabiyat, Ankara, 1999.

CESSAS, Ebu Bekir Ahmet b. Ali, Ahkamu'l-Kur'ân, I, Kahire trs.

ÇEKER, Orhan, *Kadının Şâhitliği Üzerine,* adlı makale, Marife Dergisi, I (2000), s. 244-245.

DALGIN, Nihat, "*Kadın Ve Erkeğin Şâhitliği İle İlgili Naslardaki Düzenlemelerin İslâm Hukukuna Yansımaları Üzerine Değerlendirme*" adlı makale, Din Bilimleri Dergisi, V, sayı 1, Samsun 2005.

DERVEZE, İzzet, et-Tefsîru'l-Hadîs, (çev. Vahdettin İnce –Mustafa Altınkaya) İstanbul 1988.

DİKMEN Mehmet, İslâm'da Kadın Hakları, Yeni Asya Yayınları, Sosyal Bilimler Serisi 5, İstanbul 1961

EBÛ DAVUD, Süleyman b. Eşas es-Sicistânî, es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

FAZLUR RAHMAN, "İslâm'da Kadının Konumu" İslâmi Yenilenme, (Makaleler II), Çev. Adil Cifçi, Ankara 1999.

GÜLER, İlhami, "Kur'ân'da Kadın Erkek Eşitsizliğinin Temelleri", İslâmî Araştırmalar,5, sy.4, Ekim 1991.

GÜLER, Zekeriya, "Kadın Din ve Akıl Bakımından Eksik midir?", *Mehir*, sy. 2, Yaz 1998.

HALLAF, Abdulvehhab, İlmu Usûli'l-Fıkh, İstanbul 1984.

HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm Peygamberi*,(Çev: Salih Tuğ) I-II, İrfan Yayınları, İstanbul 1993.

HATEMİ, Hüseyin, "Modern Mahrem ve İslâmın Kadına Bakışı", Adlı Makalesi, İslâmî Araştırmalar, c, 5, sy, 4 Ekim 1991.

HEYET, Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı 1, 15-18 Mayıs 2002.

_____, Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı I, Diyanet Yayınları, İstanbul 2002.

_____, İlmihal, İslâmî Araştırmalar Yayınları, II, İstanbul 1996.

_____, İslâm Fıkıh Ansiklopedisi, VIII, Zaman Yayınları, İstanbul 1994.

HEYSEMÎ, Nurettin Ali b. Ebu Bekr, Mecmeu'z-Zevaid, 1-X, Mektebetu'l Kudsi, Mısır trs.

İBN ARABÎ, Ebu Bekr, Ahkamu'l-Kur'ân, I, Mısır 1957.

İBN HACER, Askalani, Ahkam Hadisleri, Buluğul Meram, II, (Ter. Ahmet Davutoğlu), Selamet Yolları, Sönmez Neşriyat, İstanbul trs.

İBN HÜMAM, Kemalüddin Muhammed, Fethu'l-Kadir, I-VI, Bulak Mısır 1988.

İBN HAZM, Ebi Muhammed Ali b. Ahmet, el-Mualla bi'l Asar, VIII, tahk. Süleyman el-Bendari, Beyrut trs.

İBN KAYYIM el Cevziyye, İ'lamü'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemîn, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1991.

_____, el-Cevziyye, et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti'ş-Şeriyye, Matbaatü'l-Medeni, Kahire ts.

İBN KUDAME, Muvaffakud'din Abdullah b. Ahmet, el-Muğnî, I-X, Daru'l Menar, Beyrut 1994.

İBN MÂCE, Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, es-Sünen, Çağrı, İstanbul 1981.

İBN RÜŞD, Ebu'l-velid Muhammed b. Ahmed el-Hafîd, Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesıd, II, Beyrut 1992. ŞİRBÎNÎ, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzı'l-Minhâc, IV, Dâru'l-Fikr ts.,

İBNÜ'L-HÜMÂM, Fethu'l-Kadr, Daru'l-Kütübu'l-İlmiyye, Beyrut trs.

KARAMAN, Hayrettin, *"Kadının Şâhitliği, Örtünme ve Kamu Görevi"* Adlı Makale, İslâmî Araştırmalar, 5, sy 4 Ekim 1991.

KÂSÂNÎ, Kâsânî, Bedâyu's-Sanâyî', V, 2. baskı, Beyrut 1394/1974.

KETTÂNÎ, Muhammed b. Ca'fer, et-Terâtibü'l-İdâriyye, II, İz Yayıncılık, İstanbul 2003.

KIRBAŞOĞLU, Hayri, *"Kadın Konusunda Kur'ân'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler"* Adlı Makale, İslâmî Araştırmalar, 5, sy. 4, Ekim 1991.

KOMİSYON, Kur'ân Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2003.

KURTUBİ, Ebu *Abdillah b. Ahmet,* el-Cami'li Ahkami'l-Kur'ân, *Kahire 1994.*

KUTUP, Seyyid, Fî Zılâl'il Kur'ân, II, Merve Yayınları, (Ter. Heyet), İstanbul trs.

MERĞINÂNÎ, Ebû Bekir b. Abdulcelil, el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî, III, el-Mektebetü'l-İslâmiyye Mekke ts.

MEVSILÎ, Abdullah b. Mahmûd, el-İhtiyar li ta'lîli'l-Muhtâr, Çağrı, İstanbul1980.

MÜSLİM b. Haccac el-Kuşeyrî, el-Câmiu's-Sahîh, Çağrı, İstanbul 1981.

RÂZÎ, Fahrettin, et-Tefsiru'l-Kebir, IV, Akçağ Yayınları, İstanbul 1841.

REŞİT RIZA, el-Menâr, Heyeti Mısriyye 1990.

RÛDANÎ, Muhammed b.Muhamed b. Süleyman, Cem'u'l-fevâid min Câmii'l-usûl ve Mecmeu'z- Zevâid, çev. Naim Erdoğan, İz. İstanbul ts.

SAN'ÂNÎ, Muhammed b. İsmâil (1182/1768), Sübülü's-selâm şerhu Bülûği'l-merâm, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, I-IV, Beyrut, 1960.

_____, Abdurrazzak Ebu Bekir b. Hemman, el-Musannaf, VIII, El-Mektebet'l İslâm Beyrut 1983.

SAVAŞ, Rıza, Hz.Muhammed (sav) Devrinde Kadın, İstanbul 1991.

SERAHSÎ, Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl, el-Mebsût, Çağrı, İstanbul 1982.

ŞA'BAN Zekiuddin, Tercüme: (İbrahim Kafi Dönmez) İslâm Hukuk İlminin Esasları,Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara trs.

ŞEVKÂNî, Muhammed b. Ali, Neylü'l-Evtâr Şerhu Munteka'l Ahbâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994.

ŞİRBÎNÎ, Muğni'l-muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzı'l-Minhâc, Dâru'l-Fikr ts.

TABERÎ, Muhammed b. Cerir, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyeti'l-Kur'ân, Mısır 1968.

TEHANEVÎ, Zafer Ahmed Osman, İ'lâü's-Sünen (thk. Muhammed Tâkî Osmânî), İdâratü'l-Kur'ân ve'l-ulûmi'l-İslâmiyye, I-XXI Fihrist, Karaçi, 1415.

_____, Keşşafu Istılahati'l-Fünûn, II, Beşir Yayınevi, İstanbul 1984.

TOPALOĞLU Bekir, İslâm'da Kadın, Yağmur Yayınları, İstanbul 1980.

TOZDUMAN Aysel Zeynep, İslâm'da Kadın Hakları, Kadın ve Aile Yayınları, İlmi Araştırmalar Serisi 1, Ankara trs.

TUKSAL, Hidayet Şefkatli, Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümü, Kitâbiyât, Ankara 2000.

UDEH, Abdulkadir, Mukayeseli İslâm Hukuku, IV, (çev. Ali Şafak), Rehber Yayınları, Ankara trs.

VAKKASOĞLU Vehbi, Bilinmeyen Kadın, Vihan Yayınları, İstanbul 1983

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi (1942), Hak Dini Kur'ân Dili, Eser Yayınları, I-IX, İstanbul, 1971.

YİGİT, Yaşar, *"İslâm Ceza Hukuku'nda Kadının Şâhitliği"* adlı makale, Marife Dergisi, I, sayı 1, s. 93-94.

ZEMAHŞERÎ, Mahmud b. Ömer, el-Keşşâf an Hakâikı't-Tenzîl, I, Dârul Ma'rife, Beyrut ts.

ZEYDAN, Abd'ul Kerim, Veciz fî Usül'il Fıgh, Bağdat 1973.

ZEYLEÎ, Abdullah b. Yûsuf, Nasbu'r-râye li ehâdîsi'l-Hidâye, Dâru'l-hadîs, IV, Kâhire, 1415/1995.

ZUHAYLÎ, Vehbe, el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühû, Dâru'l-fikr, I-IX, Dımaşk, 1989.